

ШЫН

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№7 (16465)

2002 чылдың
Январь 17,
четверг

Ат салган
шагы 19.00

Садар өртээ
3 рубль.

Ажыл-албан аайы-биле

КӨДЭЭ АМЫДЫРАЛ – КИЧЭЭНГЕЙДЕ

Январь 11-12-де ТР-ниң Президентизи Ш.Д.Ооржак албан чоруу кылып, Чеди-Хөл кожуунга чораан. Школаларга, эмнелгелерге, уруглар садтарыга, культура бажыңнарынга барган. Элегес сумузунун чамдык чурттакчылыг черлеринге чонун чыштары кудумчуга безин бооп турган, Президент чонун хей санныг айтырыгыларынга харыны бербишаан, чамдык шийтирлерни ол-ла черинге хүлээп ап турган.

Коллективтерге болган ажур-ажылгалар чөптүг, ажылчын байдалдыг бооп эрткен. Ийи чыл бурунгаар Элегес сумузунга байдал нарын бооп турган. ТР-ниң Чазак хүннерин аңаа эрттирген соонда, ында эмнелгеге УЗИ аппаратты садып берген, чер ажылдыгыларынга үрезинни берген, оон түңнелинде 84 тонна дүжүттү алгаш, өрезин төлээр аргалыг болган.

ТР-ниң Президентизи ол черге көдээ ажыл-агыйның күрүне бүдүрүлгезин тургузар, чер ажылынын кадрларын белеткээр профессионал училищени ажыдап даалганы берген. Эге болгаш ортумак школаларда өөредилге номнары чедишпес, библиотека фондузу 1999 чылдың апрельде өрттөнгөн. Башкылар база чедишпес. Чал-Кежиг суурда школыны 1925 чылда туткан, капитал септелге кылыры негеттинип турар.

Ак-Тал суурда интернатта 27 өөреникчи чурттап, өөренип турар, а 24 кижичи чөмөнчүлүк кээп турар. Чедимчези эвээш өг-бүлелерден ам-даа 30 уругну хүлээп алыр арга бар. Кызылга, №9 школага, музыка башкызы турган Полина Кенден чер-чурттугларынын дилээни-биле ында эеп келген, ажылдап турар.

Араттарның малы өзүп, сугтарылга чок черлерге олар дүжүттү өстүрүп ап турар. Узун-Ховуда шаандагы буга уннарын аштааш, аңаа 200 гектар арбайны тарырын көргөн. Спорт залы, чунар-бажың ажылдап турар.

Хөлчүк арбанында үш башкылыг, 17 өөреникчилиг школа ажылдап турар. Хөлчүк суур ка-

тап тургустунар, чонун өскээр көжер чоруу эвээжээр барымдаа бар.

Президент Хову-Аксы суурга эге, ортумак, музыка школарына, культураның «Танды-Уула» төвүнге чораан. Коллективтерниң чогаадыкчы езу-биле ажылдап турары демдеглеттинген. Бедик дөңнелде ажылдап турар методист башкыларның ажылы сонургалды болдурган.

Президент кожуунун көдээ ажыл-агый эргелелин шүгүмчүлээн.

– Тайга чанынарда-дыр, аң-өлүк, тоорук, кат-чимис дужаар, эм оът чыыр планнарыңар кайыл? – деп, ол айтырган. Төлээлекчилерниң тус чер хуралынын сессиязынга бо айтырыгларны кожуун чагыргазы-биле кады чугаалажып көөрүн Президент сүмелээн.

Экономика рыногун хөгжүдүп турда, көдээге садыгны хөгжүдериниң программазы чок болган. Рынок негелдезин езугаар чурттап, угаап-бодаар үе келген. Акша ажылдап ап өөренинер деп, Президент чагаан. Бо талазы-биле Сергей Бадыдан үлегер ап болур. Ол чыжыргана плантациязын олурткаш, эрткен чылын 4 тонна дүжүттү ап саткан. Сергей Бады «Хөлчүк» совхозту директорлавышаан, арат ажыл-агыйына ийи оглун кижизиткен.

ТР-ниң Президентизиниң албан-ажыл аайы-биле чоруунун үезинде үндүрген шийтирлерин протоколга бижээш, оон күүселдезин шыңгыы контрольга алып.

Альберт ХОМУШКУ.

«Тыва Республиканың Таңды кожуунунун Бай-Хаак суурнуң чагырга даргазының соңгулдазын эрттирер дугайында»

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва Республиканың Конституциязының III чүүлүнүн 3 кезээн, 143 чүүлүнүн 3 кезээн, «Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганының соңгулдагы албан-дужаалдыг кижилериниң соңгулдаларынын дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 6 чүүлүнүн I пунктузун удуртулга болдургаш, доктаадырым болза:

1. Тыва Республиканың Таңды кожуунунун Бай-Хаак суурнуң

чагырга даргазының соңгулдазын 2002 чылдың апрель 28-те эрттирер.

2. Бо Чарлык ону албан езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың
Президентизи Ш.ООРЖАК.

Кызыл хоорай
2002 чылдың январь 12
№1093.

Соңгулда кампаниязы эгелээн

Тыва Республиканың Чазак Даргазын соңгуур талазы-биле соңгулда мурнунун кампаниязы республикада калбарып эгелээн.

Январь 14-те Тываның Чогаалчылар эвилелиниң «Улуг-Хем» сеткүүлдүн редакциязының коллективтериниң ниити хуралы болуп эрткен. Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының дээди албан-дужаалдыг кижизиниң албан-дужаалынга оон кандидатуразын депшидеринге чөпшээрелин бээрин Ш.Д. Ооржактан дилээр дугайында шийтирери аңаа чангыс үн-биле хүлээп алган. Ол шийтирге ат салган нарын аразында Тываның билдингир чогаалчылары — М.Б.Кенин-Лопсан, К.Э.К.Кудажы, Ч.Ч.Куулар, Е.Д.Танова, Н.Ш.Куулар, М.О.Саая, М.Б.Монгуш болгаш өскелер-даа бар.

Ындыг янзылыг дилеглер А.С.Пушкин аттыг национал библиотеказының, Тыва Республиканың чонун ус-шевер мастерлериниң ассоциациязының, республика типографиязының, Тываның ном үндүрер чериниң коллективтериниң хуралдарына база хүлээп алдынган.

Ш.Д.Ооржак коллективтерге болгаш соңгукчулар бөлүктөрүнге оларның дилек-кыйгырыгы дээш өөрүп четтиргенин илереткен. Оон-биле чергелештир ол айтырыг талазы-биле Президент ам-даа тодаргай шийтир үндүрбээн.

Бистиг корр.

ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязында

Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязының ээлчеглиг хуралы январь 15-те болуп эрткен. Орта он алды айтырыгны сайгарган.

Эрзин, Тожу, Өвүр, Чаа-Хөл кожууннарның девискээр соңгулда комиссияларының кезигүн-нерин томуйлаар дугайында айтырыгны чугаалашкаш, чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

Кызыл хоорайга ТР-ниң Чазак Даргазының соңгулдаларына белеткелди чорудар болгаш эрттирер эргени Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының депутаттарының катап соңгулдаларын эрттирер девискээр соңгулда комиссиязынга дагзыр дугайында шийтирери хүлээп алган.

2002 чылдың март 17-де ТР-ниң Чазак Даргазының соңгулдаларының талазы-биле девискээр соңгулда комиссияларының тургустунганының түңнелдериниң дугайында ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязының секретары Л.Ы.Кара-

Сал дыңнадыг кылган. ТР-ниң Чазак Даргазының соңгулдаларына белеткелди чорудар болгаш эрттирер девискээр соңгулда комиссиялары тургустунган, ыңчангаш бо чугула политиктиг кампанияга белеткелди хоойлудүрүмге дүштүр хынамчалыг чорударын ол чугулалап айтыгкан.

ТР-ниң Чазак Даргазының албан-дужаалына кандидатты, оон бүрүн эргелиг төлээлекчизин депшидер талазы-биле соңгукчуларның бөлүүн бүрүткээр дугайында доктаалды хуралга хүлээп алган.

Хүн чурумунда кирген өске-даа айтырыгларны хуралга чугаалашкаш, чогуур шийтирлерни үндүргөн.

Таан-оол ХЕРТЕК.

ТР-ниң Чазаанда

Тыва Республиканың Президентизи Ш.Д. Ооржактың 2001 чылдың декабрь 21-де № 66-рп айтырыгының дүштүр тургускан ажылчын бөлүк Чадаанада кожуун эмнелгезинде тургустуна берген байдалды өөренип көөр, ол ышкаш хоорайда ийи каът чуртталга бажыңнарын катап ажылгалга кириер айтырыгны шийтирлээри-биле аңаа барган.

Хыналда үезинде 30 чылдарда туткан хирургия, туберкулез, дүрген дуза бажыңнары, божуур салбыр, котельная үрелип бустурунун кырында келгени илерээн. Кагдынган ийи каът бажыңнары 2002 чылда чаарты кылгаш, Советская кудумчузунун мурнуу талазында бажыңнары

специалистер чурттаар бажын, кожуунун комплекстиг эмнелгези, а Победа кудумчузунда бажыңнарга хоочуннар болгаш назылап кырааннар комплекзи кылдыр эде кылып чаартырын доктаалда айтыгкан.

ТР-ниң Чазаа 2002 чылдың январь 9-та №18 доктаалды хүлээп алгаш, Тыва Республиканың Ниити болгаш профессионал өөредилге яамызының сайыдының оралакчызына Уран-кыс Сергеевна Ондарны томуйлаан.

Тайылбыр: Уран-кыс Сергеевна Ондар 1964 чылда төрүтүнгөн, Кызылда күрүнең башкы институтун, Санкт-Петербург-

та поляр академиязын дооскан, менеджер, башкы мергежилдик, француз дылды билер, номчуп, словарь-биле окулдуруп шыдаар.

ТР-ниң Чазаа Тыва Республиканың Культура хүннерин Москва хоорайга эрттиргениниң түңнелдериниң дугайында № 14 доктаалды 2002 чылдың январь 9-та хүлээп алгаш, Президент Ш.Д. Ооржак баштаан чогаадыкчы делегацияның ажылын чөптүү-биле үнелээн. Москва хоорайга Тываның Культура хүннериниң үезинде шылгараан киржикчилерни шаңнап-мактаарын ТР-ниң Чазак аппаратагына, Культура болгаш кино яамызынга дааскан.

Кысказы-биле

ПРОКУРОРГА – ГЕНЕРАЛ АТ

РФ-тиң Президентизи В.Путин бо чылдың январь 12-де «РФ-тиң прокуратура органнарының ажылдакчыларына ат тыпсыр дугайында» № 10 Чарлыкка ат салган.

«РФ-тиң прокуратуразының дугайында» Федералдыг хоойлунун 41 чүүлүнге дүштүр Тыва Республиканың прокурору С.С. Мосияшка юстицияның 3 класының күрүне чөвүлекчизи атты тывыскаан. Бо дээрге генерал-

майор атка дең. ПРОКУРОРЛАРНЫ ШАҢНААН

РФ-тиң прокурору В.Устинов ТР-ниң прокурорунун оралакчызы, истелге эргелелиниң начальниги Вадма Менкеевич БАДМАЕВТИ хөрек демдээ болгаш Хүндүлөл бижик-биле шаңнаан.

РФ-тиң Чингине прокурорунун дужаалын езугаар ТР-ниң Прокуратуразының Истелге эргелелиниң онза чугула херектер талазы-биле истекчизи Аяс

Май-оолович ЧУДАН-ОЛГА I класстың юризи атты хуусаа бетинде тывыскаан. ТР-ниң Прокуратуразының онза чугула херектер истээр килдизиниң начальниги Петр Максимович СУДЕРКИНГЕ өөрүп четтиришкенин чарлаан. ТР-ниң Прокурорунун кадрлар талазы-биле улуг дузалакчызы Татьяна Юрьевна СМЕРНОВАНЫ, Тожу кожуун прокурору Саяна Орус-ооловна СЮКТЕРМААНЫ өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Василий КРИВДИК.

Тыва Республиканың Күрүне сүлдезиниң чаа төлевилелиниң конкурсузун эрттирер дугайында Дүрүмгө өскерилгелер кириер дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

2002 чылдың январь 15 №23 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. "Тыва Республиканың Күрүне сүлдезиниң чаа төлевилелиниң конкурсузун эрттирер дугайында" ТР-ниң Чазаанын

2001 чылдың ноябрь 9-та № 1335 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Күрүне сүлдезиниң чаа төлевилелиниң конкурсузун эрттирер дугайында Дүрүмгө дараазында өскерилге-

лерни кириер:
4 болгаш 8 пунктуларны мынчаар чаартыр:
"4. Конкурсту үш үе-чаада эрттирер.
Бирги үе-чаада: 2002 чылдың январь 21-ге чедир Сүлде төлевилелдерин хүлээп алыр болгаш чугаалажып көөр.
Ийги үе-чаада: 2002 чылдың январь 30-ге чедир Сүлде төлевилелдерин чедир ажылдап кылыр.
Үшкү үе-чаада: Сүлдениң эң

эки төлевилелдерин тодарадыры, "Тыва Республиканың Күрүне сүлдезиниң дугайында" Тыва Республиканың Конституция езугаар хоойлузунун төлевилелин тодарадыр болгаш ону чугаалажыры-биле Тыва Республиканың Дээди Хуралынче (парламентизинче) 2002 чылдың февраль 10-га чедир дамчыдар.
5. Конкурска кирген материалдарны (чуруктарны, график-

тиг дүрзүлерни, бижимелин) болур-чогууру-биле кылгаш, 2002 чылдың январь 21-ге чедир ТР-ниң Парлалга болгаш информация талазы-биле күрүне комитединге кириер, оон адреси: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100, комитет даргазынга. Телефону: 1-15-45, 3-34-79"

ШООРЖАК

"Чаңгыс эп-сеткилдин болгаш Ада-чурттуң Эвилели" бүгү-россия партиязының даргалакчызы С.К.Шойгуга болгаш РФ-тиң Күрүне Думазының даргазы Г.Н.Селезневка Тываның бөлүк соңгукчуларындан Кыйгырыгны чоруткан. Ооң адаанда 44 кижиге ат салган. Оларның аразында Социалистиг Күш-ажылдың маадыры П.В.Астафьев, Тываның Улустуң чогаалчызы, Россияның литература шаңналының лауреады К.-Э.К.Кудажы, Дээди Хуралдың депутады, Тываның күрүне университетиниң ректору Н.Г.Дубровский, Социалистиг Күш-ажылдың маадыры С.С.Тамдын-оол, Тываның алдарлыг эмчизи Н.К.Цой, Би-Хем кожуунун "Кызыл тараачын"

бүдүрүлгө кооперативиниң директору В.Н.Гончаров, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, төөгү эртемнериниң кандидады, улустуң чогаалчызы М.Б.Кенин-Лопсан, немец культураның Тывада төвүнүн даргазы А.А.Рудольф, ТР-ниң алдарлыг тудугжузу А.И.Антонов, Тываның алдарлыг малчыны И.С.Данзырын, Абакан хоорайның хоочуннар чөвүлелиниң даргазы В.Г.Заворотный, Красноярск крайның Минусинск районунун чагырга даргазының оралакчызы В.Ф.Потокин болгаш күш-ажылдың хоочуннары, чагырга даргалары дээш, өске-даа соңгукчулар бар.

Моон адаанда Кыйгырыгның допчулалын кириер.

"Чаңгыс эп-сеткил болгаш Ада-чурт" политиктиг партияның удуртукчусунун бирээзи С.К.ШОЙГУГА, РФ-тиң Күрдумазының Даргазы Г.Н.СЕЛЕЗНЕВКА

КЫЙГЫРЫГ

Хүндүлүг Сергей Күжүгетович!
Хүндүлүг Геннадий Николаевич!

Күрүне Думазына эрткен чылдагы сонгулдаларның бүдүүзүнде К.А.Бичелдей Россияның бир партиязындан өскезинче далашты-биле маңнап турду. Ону аграржылар-биле, "Ада-чурт" (Ю.М.Лужков-даа), "Лебедьтиң партиясы-даа" хүлээп албаан, атак соонда бир орук-биле маңнааш, "Рефах" дээр мусульман организацияга кирип алгаш, ону дамчыштыр Красноярск край, Хакасия болгаш Тыва талазы-биле "Чаңгыс эп-сеткилдин" девискээр даңзынче шургул кире берген. "Чаңгыс эп-сеткил" партиязы болгаш оон удуртукчусу С.К.Шойгу аңаа депутат мандадын хандырган.

РФ-тиң Күрдумазына бадылаашкынарның анализин ап көөрге, салым-чол шийтпирлээр талазы-биле К.А.Бичелдейниң бодагы сонгукчуларның хей нуруузунун бодалдарына чүүлдешип турар.

1998 чылдың февральда К.А.Бичелдей Федерация Чөвүлелиниң кежигүнү бооп тургаш, ие-черни садар, садып алыры дээш бадылаан болгаш соңгукчуларның талазында шынгыы чемелээшкенин алган. Ынчаарда ук хоойлуну хүлээп албаан. 2000 чылдың декабрь 20-де болгаш 2001 чылдың июль 14-те ол база катап чонга удур бадылаан. 2000 чылдың апрельде бюджетте социал чүүлдерни кызырар, ол-ла чылдың декабрьда Б.Н. Ельцинни ажаап-тежээринге 40 млн.рубльди чыл санында бээр дээш бадылаан. 2001 чылдың январь айда өлген

кижилерниң кассада шыгжаткан хөреңгизин оон салгакчылары алырынга удур, февральда күрүне пенсияларын өстүреринге, уруглар, өөредилге, шажын талазы-биле дамчыдылгалар бооп турда, чарлалдар (реклама) көргүзерин хоруурунга, улуг акционер ниитилелдерниң (Россияның ЧЭС РАН, ОАЯ болгаш өске-даа) федералдыг акцияларын контроль чокка хуужудары дээш бадылаан. А.Б.Чубайсты албан-дужаалындан дүжүреринге удурланган. Март айда бирги разрядтың шалыңын өстүреринге, апрельде электроэнергияга өртекттерниң контроль чок өзүп турарын болдурбазына, өңүт металлдар артынчыларын өскээр садарын күрүнеден таарыштырарына, шериг албаны эрттиргенин күш-ажыл стажына кири санаарына, ажылдап турар пенсионерлерге пенсияны долу төлээринге, июньда 2002-2003 чылдарда шалың төлээриниң адаккы хемчээлин үе-чадалап бедидеринге удур бадылаан. РФ-тиң Конституциязының 88 чүүлүнүн 2 пунктузунга чөрүшкөк, ажылдакчыларның байдалын баксырадыр күш-ажыл кодекизи (бирги номчулгада) дээш, ол ышкаш инвалидтерниң, ажаакчызын чидирген кижилерниң пенсияларын чурттап болурунун хемчээлинге чедиреринге, пенсияларны чогуур үезинде төлээринге удур, күрүне харысалгазын кызырары дээш, а сентябрьда РФ-тиң Конституциязынга болгаш хамааты хоойлу-жудулгазынга чөрүшкөк Чер кодекизи дээш бадылаан. Өске-даа чамдык четпестер илерээн.

К.А.Бичелдей депутат ажыл-чорудулгазынга көскүлөң байда-

лын тургуспушаан, чамдыкта хей-ниитиге меге медээлерни бере бээр. Чижээ, 2001 чылдың октябрь 14-те, РФ-тиң Күрдумазының депутатының сонгулдалары бооп турган үеде, 2002 чылдың республика бюджетинге 3 млрд.рубльди камгалап алганын медеглээн, херек кырында бо дээрге чүвениң шынындан 2,6 катап эвээш бооп турар. 2002 чылдың бюджетин камгалаарына депутат К.А.Бичелдей 2001 чылда ышкаш, барык киришпээни илерээн. Ол үеде Тывага сонгулдалар ажылынга киржип турган.

Тываның сонгукчулары К.А.Бичелдейни чоорту билип, оон хая көрнүп эгелээнин чоокта чаа эрткен сонгулдалар херечилээн, "Чаңгыс эп-сеткилден" кандидат С.С.-Б.Монгуш оон хараазы-биле аштырган. Сөөлгү үеде К.Бичелдей сонгулда чорудушкунунче хенертен кирген, кандидаттың бүзүреттирген кижизи бооп алгаш, ол ажылдан өзүп орап политик А.П.Дамба-Хууракты чайлаткан. Ол ук оюнга уттурбазын бодаан: аштырыпса, А.Дамба-Хуурактың штавының багай ажылдаанынче бүгү чүвени чая каарын кордаан, а тийлеп алза, бүгү макталды бодунга алырын оралдашкан. С.С.-Б.Монгуштуң аштырганы - чүнүнда мурнунда, К.А.Бичелдейниң аштырганы ол деп чүвени ам сонгукчулар билген. Ол сонгулдаларның түнелин эде көөр талазы-биле багай арга ажылааш, генералдың политиктиг ажылынга уржук чедирген.

К. Бичелдейниң националистичи хевирлиг политиктиг ажыл-чорудулгазының дугайын 80 чылдарның төңчүзү, 90 чылдарның эгези үеде, Д.Л.Тин-

мейниң "Хораннаан согуннар" (1990-1991 чылдарда) Тывага удур солун дайыны болгаш арай орайтадыр ону өөскүдөр дээн оралдажышкынар" деп 1999 чылда үнген номунда "К.Бичелдей болгаш солуннар дайыны" деп эгеде бижээн. Тус черниң болгаш төп парлалганың арынарында ыңдыг хей чүүлдерни парлаан.

Бо чылын Тыва Республиканың Дээди суду К.Бичелдей республиканың Дээди Хуралының Даргазына ажылдап турган үеде хүлээп алган ТР-ниң 11 Хоойлузун солаан, ол хоойлу-жудулганың бо органын ТР-ниң Президентизинге, Чазанга удур оппозицияга тургузуп келген. Бо турушту ол ээлевишаан. Оон чарлып шыдаваан.

РФ-тиң Дээди Сөвединиң депутаты тургаш, Москвада алган квартиразын РФ-тиң Чазаның чанында ТР-ниң Төлээ чериниң өңчүзү кылдыр дамчыдып бээрин 1994 чылда бүгү чонга медеглээн, ынчалза-даа ону боду хуужудуп алган. Ам Москвада өске бажың алган, оон дүрүмдө дүгжүрү чигзинчиг. Тывада ам-даа келбээн, 1993 чылдың августа 334 муң рубль төлээш, садып алган "Чайка" машинаның айтырыы ам-даа тодараттынаан.

Тыва АССР-ниң ДС Президиумунун үзүп бергени 33,5 млн.рубльдиң кайнаар барган түнели база ыңдыг янзылыг. Ол хөреңгини "Алдын" дээр артельге стол типографиязын садып алырынга 13,5 млн-ни, Хакасияның хамаатызы С.А.Боргояковка оргтехника садарына 10 млн., Москва облазының Жуковский хоорайда "Вант" АН-ге стол типографиязы садып

бээринге 10 млн. рубльди бээр ужурлуг турган. СЭКП Тыва обкомунун 1991 чылда Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунга дамчыдып бергени өңчүнүн чамдыгы К.А.Бичелдейниң Кызылда чаа бажыңынче "көже" берген.

90 чылдарның эгезинде К.А.Бичелдей Тыва АССР-ниң ДС Президиумунун Даргазы тургаш, Японияның "Мицубиши-Корпорейши" консорциумунун директорлар чөвүлелиниң кежигүнү Хасимото Юкихидо-биле чигзинчиг харылзааны тудуп, аңаа Тыва АССР-ниң ДС Президиумунун даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле чөвүлекчизиниң, РФ-тиң ДС депутатының дузалакчызының шынзылгасын хоойлуга чөрүштүр берген, ол кижиге докүментини ажыллааш, россия эрге-чагыргаларның, яамыларның, ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң эжиктеринче шургул кирип турган.

Күрдума депутатының кандидаттар даңзызынга "Чаңгыс эп-сеткил" сонгулда каттыжышкынындан К.А.Бичелдейни киригени улуг частырыг деп санап тур бис, ол даңзыга Тыва Республиканың шүүгү сайыды, төлептиг кандидат С.С.Күжүгеттин ады база турган.

Хүндүлүг Сергей Күжүгетович болгаш Геннадий Николаевич!

РФ-тиң Күрдумазының депутаты хүлээлгезинден К.А.Бичелдейниң эки тура-биле үнерин болгаш Күрдумага С.С.Күжүгеттин кандидатуразын кириер органы чугаалажып көөрүн диледивис.

Редакциядан: Республиканың чурттакчылары К.А.Бичелдейни болгаш оон ажыл-херектерин кончуг эки билир. Чүгле эртемден болуру аңаа солун эвес: ирганы-ла ол боор, ынчангаш хөлээзиниң 90 чылдардан бээр ол политика-биле холбашып эгелээнин билер бис. Ам ол улуг политикаже шымнып кирген болгаш амгы үеде Күрүне Думазының депутаты.

Үстүнде Кыйгырыгның бижиттингенин ында айтыттыган чамдык чылдагааннар-биле тайылбырлап болур. Кол-ла ужур—К.Бичелдейни Күрүне Думазынче республиканың чонун турту-биле сонгуула үезинде чон боттарының чаңгыс чер-чуртту, Россияны Маадыры С.К.Шойгу ну деткээн. Тываның сонгукчулары Сергей Күжүгетовичини ыяап-биле деткир деп чүүлдү К.Бичелдей билгеш, кандыг арга-биле оон партиязының даңзызынче кирип алырын кажар угааны-биле санапкан.

Ынчангаш ол кайда-чүде ужур-бажы билдинмес "Рефах" деп мусульман организация таварыштыр "Эп-сеткил" партиязының даңзызынче кирип алыр органы тышкан.

Бир эвес чаңгыс мандаттыг округтан К.Бичелдей депшидип үнген турган болза, оон маңаа сонгудар кордалы барык чок, тикке деңнежип турган. Ынчангаш-ла ол үеде Бичелдейниң Күрдумаже чүткүп турарын улус адак сөөлүнге чедир билбейн турган, ол бодунун соругдалын келги-келгиче чедир чажырып пат болганын улус утпаан боор.

Кандыг-чүү-даа бол, Күрүне Думазында Тываны төлээлеп турар кижиге бар деп бодаарга-даа, Каадыр-оол Алексеевичиниң канчаар ында "ажылдап" турарын үстүнде Кыйгырыгдан көрүп болур. Ынчангаш депутат К.Бичелдейниң ажыл-чорудулгазына хамаарыштыр түннелди сонгукчулар боттары үндүрүп, бодалдарын илереди бээри чугаажок.

ЫРАКСАНЧЫГ ЧАЛЫ НАЗЫН

ЧОРГААРЛАНЫП
ЧОРУҢАР

Эки, хүндүлүг редакция!
Бистин бо чагаавысты солунунарга парлап берип көрүңөр. Бистер болза Томск областың Северск хоорайда шериг хүлээлгевисти эртирип турар тыва оолдар бис. Мында 13 тыва оол бар. Сибирьниң химиктиг комбинадын таңныылдап, шериг хүлээлгевисти эң эки күүседип турар бис. Мында хамаатылар тываларны дыка хүндүлээр. Чүгө дээрге бис маңаа келген хүнүвүстен эгелээш хүндүткелди чаалап алган бис. Ынчангаш тыва кижилер төлү болганывыска чоргаарланып чор бис. 13 тыва оолдуң аразында Тываның 9 кожуунунуң оолдары бар, аравыста алышкылар биле демей бис.

Чоокта чаа бир эживис шөлээлеп чангаш келгеш, тыва чонувустуң, өскөн-төрөөн Тывавыс дугайын хөөрөп бээр-ге, муңгарап олур бис. Канчап ынчаар арагага сундугуп турар чон боор бис? Ындында-ла эвээш чон, бистерниң, өлүчидип турарывыстың коргунчуун. Шериг чорурунун мурнунда ындыг бодал бисти дүвүретпейн чораан, эскербейн турган-дыр бис. Ам шериге келгеш, карактарывыс ажып, угаан-медереливис чырып келгени ол ыйнаан. Шеригте угаан кирбес деп чүве кижиниң бодундан хамааржыр хевирлигдир. Азы орустарның: "Армия ум не дает, но дурь вышибает" дээри шын-дыр. Ынчангаш оолдарыңарны шериг чорударыңдан дыка кортпаңар!

Араганың шуут ажыы чок чүве-дир ийин. Ону тыва аныктарга та канчаар тайылбырлаза эки чүве. Арага чокта, чуртталга уткалыг, бир-ле чүве кылыр дээш кызып чоруур сен. Дөргүл-төрөлдиң, ада-иениң, башкыларның арыннарынче көөрүнден кажан-даа чалданмас сен. Кижилер сээң-биле чугаалажырда, оваарымчалыг болур.

Чүгө дээрге сени хүндүлээр, арага-дары ишпес, кижизиг, угаанныг кижилер деп билер. Сени хүндүлөп, сенден сестип чоруурга-ла эки ыйнаан, сен бир кижиден эпчоксунуп чоруу-

рунун орунуга. Силерге тааржыр спорттун бир хевиринден шилип алгаш, бодуңарны спортче хандыкшыдып көрүңөр, ынчан ала-чайгаар арагадан хөңнүңөр кала бээр.

Бо-ла хевээр ижил чоруур болзувусса, чуртталгадан хожудап каар бис. Делегейде чуртталга чылдан чылче бурунгаарлап, бурунгаарлаары дүргөдөп-ле олурар чүве ышкыжыл. Оон чыдып калбазы амыр эвес, ылаңгыя бистерге. Ол чокка-ла хөгжүлдө-вис, өске чурттарга көөрдө, хожудап турар улус-тур бис. Өске, бистер ышкыш, чамдык бичии чоннар бодунун чоргааралын чидирип, удавас нациязы безин чидип каар деп барган-на болгай. А бистер оларга көөрдө чүгээр-ле болгай бис. Тыва кижиниң хей-ады, чоргааралы орус чондан артык боор улус-тур бис. Ону шеригте көрдүм. Бичии кара тыва оол бүдүн ротаны (130 хире кижини) чыскаап алгаш чоруптарга, чоргаарланмас аргажок. Ындыг тыва оолдар эвээш эвес. Албанын ындыг эки эртирип чорда, төрөөн Тывазында чүү болуп турар-дыр? Ол шөлээлеп чораан оол ээп чангаш, чааскаан бүдүн чонну канчаптарыл? Арага-ла чорукка удур уруглар, оолдар эвээш эвес деп бодаар бис.

Бисче чагаа бижиксээр улус бар болза, бижикер, шуптуңарга харыылап бээр бис. Бистин адресивис: **Томская область, г. Северск, в/ч 3481.**

3-я рота: **Опар-оол Аяс.**

4-я рота: **Хомушка Херел, Донгак Уран-Херел, Монгуш Буян, Сарыглар Оолак.**

6-я рота: **Салчак Сайдаш, Ондар Карим, Дөмүр-оол Ай-Демир, Торлук Саша, Оюн Айдыс, Сегбе Рома, Ооржак Сайдаш.**

Бистин аравыста таныыр кижилер бар болза, байыр чидирип олур бис.

Ырак чөрдө-даа болзувусса, тыва чонувус дээш тейлеп чор бис. А бистер, тыва солдат оолдар, тыва адывысты сыкпас бис. Биске чоргаарланып чоруңар, ада-иелер!

Карактарың шолбан ышкыш өткүт чидиг,

Каткы-шооруң игил ышкыш уян хоюг

Кара баарым көгү болган тыва кыс сээ

Караам чажын согажалаан шүлүүм сундум.

Мөөп дывылаан эмдик аскырың аскымы ышкыш,

Мөөрөп андарылган Хомду хемниң аадамы ышкыш,

Чалбырааштыг чалыы чүрээмниң ынакшылыгын

Чаңгыс-ла сен чавырып ап шыдаар сен.

Аяс дээрниң хинди ышкыш арыг чүрөөң

Аян шүлүүм чалгыны бооп ужукуту.

Алдадал чок сеткилимни долу өргөөш,

Амырап, таалап, эрниң ошкап эзиримзе.

Гагаа оглу ЗОЛБАЯР.

2002 чылда аныяк кижиниң амыдыралчы идепкейлиг туружун хевирлээр, культура-төөгүлүг эрткен үени камгалаарынче болгаш республиканың амгы база келир үези дээш харыысалганы бедидеринче онзагай кичээңгейни углаар.

Чазак Отчедундан.

КАНЧААР МЕН, КЫМГА БАРАЙН?

Мооң мурнунда солун, сеткүүл арныңга чүве-даа бижип чорбаан мен, ам бо хүнде сагыш-сеткилим өйүп чоруур бодалдарымны чонум-биле үлежикседим.

Бодум 18 харлыг студент мен. Амыдырал-чуртталганың кадыг-бергезин чурттап эртип, мээң канчап-даа шийтирлеп шыдавазым айтырылганы бодумга салып, аңаа харыы тып шыдавайн, хоор чонум аразында дуза, сүмө кадып кээр "эриг баарлыг" кижилер бар дээрзинге бүзүрөп, мындыг чагааны бижип олурар ужурум бо чүве. Өскүс-чавыс, улустуң улуг уруу кижилер болганымын ужурундан мени мындыг айтырылганы дүвүредип, мээң чүрээм дакпыждадып чор.

Төрөөн ада-иевис бичивисте "кара сагыштыг" аарыгың "апаандан" адырлып шыдавайн барганнар. Кайызын-даа ажаап турганын караам-биле көрүп, өскүс арткан ийи чаш дунмаларымны өстүр азырап, ажыг караам чажын төп чорааш, бо хире назы чеде бердим. Ортумак школана доозупкаш, бодумун кызыл күжүм үндүрүп тургаш, бир төрөлим кижиниң дузазы-биле Кызылдың бир өөредилге черинче кирип алдым. Дунмаларымның улугу бо чылын школана доозар, а бичези 8-ки класста, көдээде өөренип турар. Дунмаларымның азыракчызы кылдыр ачавыстың кады төрөөн дунмазы хүлээнип алды, ада-иемниң бажыңында угбамның өг-бүлөзи-биле кады чурттап олурарлар. Дыштанылгада манап олурар ада-ием чок-даа болза, дунмаларымны барып көрүп каап турар мен. Аңаа баарымга, чүрээм аарып, баарым ажып, дунмаларым мени көргөш чассып, чамдыкта карактарыңың чаштары бүлдөңейнип кээрин эскерип каар мен. Берге-дир, мен безин бо хире үр үе эрте бээр, өйлөп-өйлөп өзү-баарым ажып, хөөкүй авам, ачамны сактып, дүжөп, ыглай-даа бергилээр мен. Авай, ачай деп адаптар авам-даа чок, ачам-даа чок кончуун аа деп, оон бээр 8 чыл эрте-даа берген болза, дүүңгү чаа дег, мени, дунмаларымны эргеледип, чассыдып кээрин сактып кээрге, карак чажы төгүлбестин, сакпак адаа саргывастың аргазы чок чүве-

дир. Ам канчаар, өлгөн-биле кады өлүр эвес дээш, кызып салдынмайн, дунмаларымны эртем-билигге чедирип алың дээш, шырбайып-ла чоруур мен. Бо берге үеде суг болза деткимче-дуза кадар кижиниң төрөөн ада-иези чокта дыка берге-дир. Кижилер бүрүзү боду амыдыралдыг болгай, ынчангаш чеже-даа өскүс-чавыс багай болза, улус кижиниң төрөөн чүвөлери ышкыш эвес боор-дур. Ол азыракчы угбавыс суг болза өөнүң ишти-даа, боду-даа ажыл чок, чүгле ол уругларның акшазы-биле амыдырап олурар дээр болза, чазыг чок. Өскүс кижиниң алыр ужурулгак аш-тегерин ап турарлар, а мен база хоорайдан ап турар мен. Ажыл-хожул чок улуска ону берип болур чүве бе, кандаай чүвөл?

"Ие төрөли чылыг баарлыг" дээр болгай, төрөөн авам улугу менээ эргим боор чүве-дир. Ындыг-даа болза, кандыг-чүү-даа болза азырап каан адам төрөлдериң багай деп санавас мен. "Өскүс уругларның азыракчызы кым болурул?" деп, айтырып тургустунуп кээрге, авамның дунмазы боор, бисти бичивисте-ле азыражып турган башкы угбам: "Мен дунмаларымны бодум азырап, акша-тегерин эвээш-биче-даа болза, шыгжадып каайн, келир үезинге ажыктыг, херек болгай" — деп чадашкан. Ачамның улугу чөпшээрешпез.

Оода ада-ием улуг уруу, мени, шуудадып, эртем-билигге чедирип каары кай. Мен шору турган болзумза, шак мынчап хилинчектенип орбас ийик мен, дунмаларым-даа чүгээр чоруурлар ийик. Мындыг-дыр бо, салым багы деп чүве. Хөөкүй өскүс, кээргенчиг ийи борбак дунмаларым чеже-даа төрөли болза: "Өске өгте чурттаарга багай-дыр, сен оода дүрген аңгы өгленип-баштанып ап көрөм, кандыг-чүү-даа болза, кады төрөөн угбазыңың өөңгө олурган дээр боор, угбай" — деп, чугаалай бээр тава-рылгалар бар.

— Чүгө мынчаар чурттап чоруур улус боор бис, чүгө? Дуза-

прини" алган. Танды кожуунундун культура килдизи бо оолдарны деткип, янзы-бүрү байырлар-дарның концерттеринге кириштирип турар. Олар — "Тыва — бистин өргөөс" деп фести-валдың тилекчилери. ТАР-ның тургустунганындан бээр 80 чыл болган оюнга тураскааткан концертке база багай эвес киришкен.

Бөлүктүн киржикчилери чүгле брейк танцлаар эвес, а тыва танцларны база билири мактаксанчыг. Олар боттарындан бичии оолдарны база хаара тудуп турарлар. Танды кожуунда бир-ле дугаар тургустунган "Moden Crazy Boys" бөлүүңгө чогаадыкчы чеддишкннерни күзөп каалыңар.

Оолдарның бөлүү Танды кожуунундун бирги чери дээш "Стартиейджер" мөөрейинге киришкеш, эң дээди шаңнал "Гран-

Альберт ОНДАР.
Бай-Хаак суур.

высты кымга көргүзөр бис, кымга? Чонувуска, төрөөн чуртувуска болбайн канчаар. Ниитилелге улуг эртем-билигги, ажыл-ишчи кижилер херек болгай. Ылаңгыя кыс кижилер эртемниг болганы дээр. "Дунмаларымны канчап эртем-билигге чедирип алың?" деп, мындыг айтырыг борбак бажым иштинде "хайнып", мени дүвүредип чор. Хоорайга келгеш, өөрени-ле берген джик, кааа чурттаар бис? Үжелээш үш башка ниити чуртталга бажыңнарынга чурттаар бе? Азы..

Одагың үш ожул даштары дег, 3 демей угбашкы бис, доозы кыстар. Үш бодувус деткижи, дузалажып чурттавас болзувусса, бисти кым азыраар, кым карактаар боор? Чонунд, өөрнүң аразыңга бак карак болбайн, ажык-дузавыс көөр, куду баштандыр төрөөш, өрү баштандыр өстүр азырап каан ада-иевис чок-даа болза, хоор чонувуска дуза кадып, өскүзүвүстен өлбөй, эртем-билиг чедип ап, кижизиг чуртталга чурттаксап чоруур, мындыг улус-тур бис, чонум. **Бүдүн өскүс улуска кандыг-кандыг дузалар көргүзүп болур ирги база чурттаар бажың-балгат талазы-биле дузалап болур ирги бе?** Мындыг айтырыгны харыылап бээрин улугу-биле диледим. Чон аразыңга өскөн болгаш, чонум аразыңда эки сеткилдиг, эриг баарлыг кижилер бар дээрзинге бүзүрээр мен. Өскүс-чавыс артып калган, эртем-билиг чедип алыр дээш кызып, шырбайып чоруур менээ арга-сүмеден кадып көрүңөр, чонум!

Бүдүн өскүс улуска чурттаар бажың-балгат-биле дузалап турар деп дыңнаан мен. Бир эвес ындыг чүве болза, кандыг улуска дуза көргүзүп турарыл, канчаар өскүс арткан уругларга, ада-иези чүңүң ужунда "багай" апарган улуска чүве ирги? Бо-ла бүгүңү менээ тодазы-биле тайылбырлап, дузалажыр кылдыр кымга бар-зымза эки ирги?

Ч.МОНГУШ

(Адресим редакцияда).

ХӨКТҮГ
ЧУГААЛАР

Эжишкилер аразында:

— Сен чажыт чугаа шыгжап билер сен бе?

— Ынчанмайн канчаар. А ону бүзүрээр улустарымның аксы бош чүве-дир ийин, хайлыг.

Аныяк уругже үш үптекчи халдал келген. Уруг камгалангаш, бирээзинин думчуун, өскезинин холун сый шаап каан, а бирээзин мырынай эмчиге чыгытар уругга таварышкан. Эрес уругдан интервью алыксаан журналиске адын адап бээринден ойталаан. Оон чылдагаанын аныяк кыс мынчаар тайылбырлаан:

— Адым адап бээр болзумза, ашакка баарым бергедей бээр боор.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ПАРЛАЛГА АЛБАНЫНЫҢ ДЫҢНАДЫ

Россияның Парлалга хүнүнү бүдүүзүндө, январь 12-де, кезээ билдинмес кижилер Кызыл хоорайның №1 школазының чанынга «Тувинская правда» солунун кол редактору О.И.Гавриловту эттеп каан.

Республиканың билдингир журналистериниң бирээзинче халдааны чок-ла болза үптээр азы арыг хулиганзыг чорук дээрзин билдинип турар медээлер езугаар тодарадьры берге болуп турар. О.И.Гавриловтуң хамааты туружун, ээлеп орап албан-дужаалын болгаш шын дээш туруштуун билер, ынчангаш оон өжөөн негээр күзелдиг болгаш когараан кижини коргудар сорулгалык болган дээрзиниң шупту үндезини бар. Бо чангыс эвес удаа болган. Моон мурунда мындыг таварылга «Тувинская правда» солунунун база бир ажылдакчызынга болган. Бистиң бодап турарыбыс биле алырга, журналистерге халдап турар чорук баш бурунгаар көрдүнгөн, политиктиг уткалыг, кижиниң эргезинче удур угландырган—сөстүг болгаш парлалганың хостуунга хамаарылгалык болуп турар.

Тыва Республиканың Президентизи болган таварылганы сагыш чоаашкын-биле көрүп, бо херекти ажыдып, буруулук кижилерге кеземче харысалгазын онаар талазы-биле бүгү хемчелерни алырын айыткан.

Президентиниң парлалга албанының дыңнадыры болза мындыг таварылганы моон соңгаар болдурбазы күзенчиг, кажан сонгулдалар шуут чоокшулап келген үеде.

Республиканың журналистери боттарының эш-өөрүнге удур туруп келген күчүлгерге тодаргай харыны бээр дээрзинге бүзүрээр бис.

ТҮҢНӨП КӨРГӨШ...

Тыва Республиканың девискээринге 2001 чылдың май 19-тан июнь 15-ке чедир бойдуштуң чайгаар болу бээр суг үери болган, ол онза болушкунга хамааржыр. Республиканың үлетпүрүнге, кездээ ажыл-агыйынга, албан организацияларынга, чурттакчы чонунга биче эвес когаралды бо халап чедирген. Оон ниити түнүн санап көөрге, 43 млрд.964 млн.03 муң рубль чедип турар. 4486 киж, оон иштинде 1795 чаштар, үер суунга таваржып бергедээн, когараан. Ындыг-даа болза өршээл болуп, өлүм-чидим чок болган.

Республика девискээринге, Кызыл — Абакан аразының автооруунга улуг хемчээлдиг хар көшке баткан, ону чайладыр херекке 1405 киж, 277 саньг техника, бир Ми-8 вертолет киришкен. Бо онза болушкунун халавындан 2 киж, амы-тынындан чарылган.

Тыва Республиканың Хамааты камгалал болгаш онза болушкуннар яамызы отчеттуг үениң дургузунда командьлал-штабтың 2, тускайжыттынган 2 өөредилгени, комплекстиг 4, үнүшкүнүг 2 хыналданы эрттирген. Яаманың ажыл-чорудулгазын экижидеринге, ажылдакчыларның мергежилни бедидеринге ол салдарың чедирген.

Яаманың удуртулгазы эрткен ылда чоруткан ажылын түннөп көргөш, ында айыткан чедишккиннерни быжыглаар, четпестерни эдер дээш чаа чылда күжен-ишккинниң ажылдап турар.

Чылбак-оол МААДЫР-ООЛ. ТР-ниң Хамааты камгалалы болгаш онза болушкуннар яамызының башкарыкчы специализи.

ТӨРЭЭН ЧЕРИҢНИ ӨӨРЕН

БИЖИК-БИЛИКТИГ МЭЭҢ ХЕМИМ

Мээң өскөн-төрээн бичии хемимни Барык деп адаар. Ол Улуг-Хем кожуунун Ийи-Тал суурунун бичии үстүндө көвүрүг адаа-биле Улуг-Хемче агып кирип чыдар. Оон адын чүге «Барык» деп каанын мынчага тодарадьп чадап каан мен. Ол дугайында тоолчургу чугаалар-даа чок.

Адак соонда мындыг даап бодаашкыга келген мен: «бо арык». Бичии сугту тывалар арык дээр. Барыкты шаг-шаанда кижилер «бо арык дег бичии суг» деп адап турган чадавас. Оон-на бичии хемчигештиң ады Барык апарган боор.

Барык унунга 20-30 шаа өреге аалдар чурттап чораан. Оларның хөй кезии Барык кыргыстары, оон артканнары каш монгуштар, ондарлар. Тыва Арат Республика үезинде Барык унунун аалдары Ийи-Тал сумузунун 8 дугаар арбаны болуп турган.

Барыкка улус колдуунда аңаа бичии тараа тарып, сизген кезип алыр дээш чурттап турган. Чүге дээрге ол бичии хеминиң ийи талазындан араттар Кызыл-Тей, Чингис деп бугалар казып алгаш, ону ажыглап чорааннар.

Бичии Барыкты тараалаң-хадылаң болурундан аңгыда, бижик-биликтиг мээң хемим деп ынакшыл, чоргаарал-биле адап чоруур мен. Оон каш борбак санныг чонунун иштинден бүгү Тывага алдарлыг кижилер база үнгүлээн. Мырыңай чаа, үжүктери безин сооваан чижек бо.

2001 чылда Тыва Республиканың Президентизи болгаш Чазза, Дээди Хуралы «XX чүс чылда Тываның алдарлыг кижилери» деп алдын номну тургускан. Ол төөгүлүг дептерге бүдүн кожууннардан безин чүгле 4-5 киж, кирип турда, мээң ызыгуурум болур кашкык Барык кыргыстарындан 7 киж, ында кирген.

Ам оларның аттарын борта күзелдим-биле санап керейи: 1) Михаил (Кыргыз) Суванович Кудажы — мээң ачам, 1921 чылда Эрзинниң Тарлашкынга болган тулчушкунун киржикчизи, кызыл партизан, ТАР-ның алдарлыг малчыны, 1943 чылда Ада-чуртун Улуг дайынының үезинде Брянск фронтуга Тываның 3 дугаар мөөң белээн чедиржип чораан төлээ, хүндүлүг гвардейжи, Ленин, ТАР-ның «Күш-ажыл» орденнериниң болгаш хөй медальдарның эдилекчизи, 1945 чылдың июнь 24-те Москваың Кызыл шөлге болган Тиелелге парадының киржикчизи, ССРЭ-ниң Дээди Сөвединиң депутатынга 2 катап соңгуткан; 2) Кыргыз Хууракович Хойтпакоол — ачамның кады төрөөн дунмазы, Хову-Аксында кобалыт тывыжының эң баштайгы ажыдыкчызы, ССРЭ-ниң Күрүне шааналының лауреады; 3) Анна (Кыргыз) Набыраловна Торжу — мээң даай-авам, Тывадан Москвага эң баштай эртем чедип алган эмчи; 4) Бүдөгечи (Кыргыз) Коңзулакович Будегечиев — РФ-тиң болгаш ТР-ниң алдарлыг экономизи, Тыва АССР-ниң саң-хөө сайыды чораан; 5) Тамара Будегечиевна Будегечиева — философия эртемнериниң кандидаты, ТывКУ-нун башкызы; 6) Зоя Кыргызовна Кыргыз — дыл эртемнериниң кандидаты, Делегейниң хөөмей төвүнүн удуртукчузу; 7) адак соонда мен — Кызыл-Эник Кыргыз Кудажы — ТР-ниң Улустун чогаалчызы, Россия-

ның литература шааналының лауреады, Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы, Милицияның тергиини, Парлалганың тергиини болгаш өске-даа хөй хүндүлүг аттарның эдилекчизи, мээң адым-биле Улуг-Хемниң кожуун библиотеказын, Шагаан-Арыг хоорайда бир кудумчуну адаан. Бичии Барыктың каш борбак санныг чурттакчыларындан оон-даа өске көскү кижилер үнгүлээн: орденниг малчын Кыргыз Калын-оол, алдарлыг саанчы Кыргыз Чорбаа, ТР-ниң алдарлыг башкызы Виктор Бавуу-Сүрүн, эртем кандидаттары Павел Тапышпан, Мира Бавуу-Сүрүн, ТР-ниң алдарлыг артистери Дадар Парымаа, Надежда Наксыл...

Барык хемни, ол чеже-мейниң-даа бичии болза, ыңдыг алдарлыг кижилерниң чуртун, канчап бижик-биликтиг хем деп адавас боор!

Оон кол үндезини мындыг чүве, мээң маңаа чогуу-на оон

ынчан-на эскерген мен.

Мээң Шулуу, Дакпа, Сүгежик дээр эштерим оолдар ол көжээлерни демир-дес-биле соктап, аңаа аттарын оя бээрге, хоруп турганымы ам-даа сактып олур мен. Ында бижиктер бар чүве-дир, ону үрегдеп болбас деп турган мен. Ынчалза-даа ол үжүктөр дүрзүлүг демдектерниң эртемге кажан-бир шагда онза чугула апаарын ынчан кайын билер ийик мен.

1962 чылда кыргыз эртемден И.А. Батмановтун, тыва эртемден З.Б. Арагачының, шор эртемден Г.Ф. Бабушкинниң «Амгы болгаш бурунгу енисейка» деп ному үнүп келген. Ону номчуп оорарымга-ла, шагда хөлегезинге удуп чорааным 3 көжээмни ында чуруп каан чораанын танып кааш, та канчаарым ол ыйнаан, чүрээм тиккигейндир сога берди.

Оон удатпаанда Барыкка чеде бердим. Ийи-Тал суурга-даа кирбейн, авам-ачамның бажынын безин оюп каапкаш, өскөн-төрээн хемимни өрү хаптым. Оон ырак эвесе-ле болгай, он шаала километр хире.

Ол бар чыткаш, каая хөй кадарып, каая тараа тарып, каая балыктап чораанымы машина иштинге сактып чордум. Барыкка

кааткан эртем конференциязының хүннеринде Барыктын бижимелдериниң дугайында материалдарны солуннарда-даа, «Култегин» деп номдан-даа көрдүм.

Эки-дир! Эки! Ынчалза-даа Барыктын бижимелдерин хөлүн эрттир туразында, хөлүн эрттир сула, хөлүн эрттир делгередири очулдуруп каанынга кончуг-ла хомудадым.

Ол бижиктер хөй эвес чүве. Көжээлерниң эң баштай 1891 чылда Д.А. Клеменцев тыпкан. Оларның бижиктерин эң баштай 1895 чылда билдингир эртемден В.В. Радлов очулдурган.

Эң үстүндө көжээниң бижиктерин мынчаар очулдуруп болур. Билдинмес үжүктөрни бистиң амгы алфавидивисче чаңгыстап шилчидерге:

- 1) РьРьДьМьЫ: ТМСУЗТ(Н)... РьДьМьЫГьУН...
 - 2) УЗЙЬЫГЬНЬЛПТУРН: ЛТЫБ(Г) БУД(Н)ДА(Л)
 - 3) БьГьРьКьМьА СьЗМьА: ДРЛДМ...
- Номчууру:
- 1) Эр эрдеми атым... эрдеми, эг, уң...
 - 2) Өз—Ийгин Алп Туран. Алты баг будунда(л) йегерим алты...
 - 3) Бег эркиме, сизиме адырылдым. Очулдуарга: 1) Эр экер адым... экер, угум... 2) Өзүм (бодум) — Ийгин Алп Туран. Алды баг (адыр) чонум, чээрби алды... 3) Бег эргемден, силерден адырылдым (чарылдым).

Өске көжээлерде бижимелдер хат-чазска балалып калган. Мен мында каш-ла одуругну чижек кылдыр киридим. Мээң өскөн-төрээн бичии хемим мындыг кончуг бижик-биликтиг булуң-дур. Ындыг черге өскөн, ыңдыг көжээлер баарынга удуп чораан киж, ынчангаш чогаалчы апарган боор мен деп бодап чоруур мен.

Оон ыңай чүгле бо база эвес болдур ийин. Эки дилээр болза, эртемге мынчага билдинмээн бижимелдер Барыкта ам-даа бар чадавас.

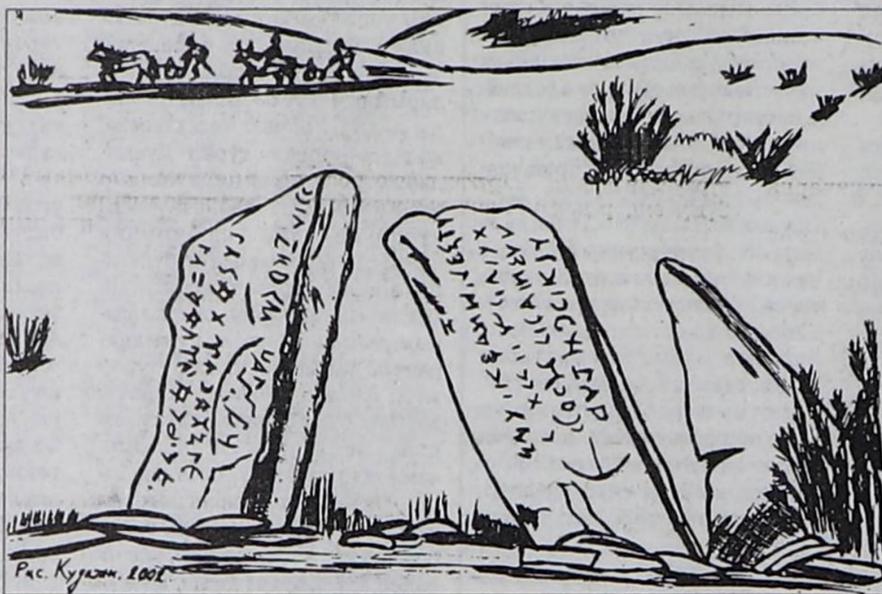
Барыкты өрү чоктаптарга, оон Чээнек, Кулузун деп адырлары бар. Мен ол черлерни чогаалдарымга шыдаар шаам-биле чырыткан мен.

Ында мээң авам-ачамның кыштаа бар. Ында кызыл-кызыл куржаангы хаяларлыг Узун-Ой, Кызыл-Чарык деп черлер бар. Оон калбак даштарын көөр болзунарза, эрте-бурунунун кайгамчык чурумалдары ында: кижилер, ча-согуннуг аңчылар дүрзүлери, ыт-куш, аң-мен, те-чунма...

Ол кончуг озалааш, ынаар киж, болганы четпес, барбас черлер. Эрте-бурунгу ол кайгамчык чурумалдарны эртем ам-даа демдегелеп албаан чадавас. Ол дугайын чуруп, чурукка тырттырып, чонга черле чугаалап бээр мен. Оон экжелгеним чуруктарлыг даштар бажынымда безин бар.

К КУДАЖЫ, ТР-ниң Улустун чогаалчызы.

ЧУРУКТА: Барыктын көжээлери.

дугайын чугаалаксаан ийик мен. Барыктын бижик-биликтиң чүс-чүс чылдар-биле санаттынар. Тывалар амьдыралдың эң баштайгы бөлүк-бөлгээт тургузуунда соонда аңгыларлыг ниитилелдин тывылганы-биле VI-VIII вектерде тюрк, оон дараазында уйгур каганаттарның, бурунгу кыргыз күрүнелериниң хүрээленинге бактаап тургаш, олар-биле ниити үжүк-бижиктиг турганын орус эртемден С.Е. Малов айыткан. Хаяларда болгаш даш көжээлерде ол бижик-биле демдегелеттинген тураскаалдар Моолдун, Тываның, Хакасияның девискээрлеринден тывылгылаан. Ынчалза-даа ыңдыг бижимелдерни номчууру хөй-хөй чылдарда эртемге билдинмес турган. Оон чажыдын чүгле 1893 чылдың декабрьда дани эртемден В. Томсен ажыткан.

1993 чылда Кызылга ол руниктиг дээр чажыт бижикти номчуп тыпканының 100 чыл оюнга тураскааткан делегей чергелиг эртем конференциязы болган.

Мен бичимде Барыкка сизген, тараа ажылы кылып тургаш, дазыр шөлде ол 3 көжээ хөлегезинге аът-шары дыштандырып удуп чораан мен. Ол көжээлерде кандыг-ла-бир үжүктөр хөвирлери барын

чүну-даа часпас мен, ында койгун чыдар черлерни безин утпаан мен, билер мен.

Калбак-Чырааны, Шенек-Арыгы эрткеш, Каът-Арыг дужунда дөң кырынга машина доктаадыпкаш, аңгалай берген тур мен. Хөлегезинге удуп өскөн көжээлерим... чок. Уш улуг даштың онгак оруннары артып калган болду. Караамның изиг чажы ала-чайгаар-ла бүлдеш диди.

Уйгум каш хондур чиде берген, боданып шаг болдум: оларны И.А. Батманов Киргизияже канчап аппаар болду, оларны Г.Ф. Бабушкин Шорияже канчап аппаар болду, оларны З.Б. Арагачы Тожуже канчап аппаар болду???

Оон Кызылда 60 маадырлар аттыг музей хериминиң иштинге даш көжээлер турганын сактып келдим. Дораан-на ынаар маңнаптым.

Бо турлар-ла! Уш көжээм! Хөлегезинге удуп өскөн көжээлерим! Ынчан база катап караам чажын төккен-дир мен.

Академик И.А. Батманов суглар оларны ында аппарып каан улус болду.

Енисей унунун эрте-бурунгу чажыт бижиктерин номчаанының 100 чыл оюнга турас-

Тыва Республикада эм аймааның дугайында Тыва Республиканың Хоойлузу

Бо Хоойлу эм аймаан сайгарар субъектилерниң ажил-чорудулгазының эрге-хоойлу талазы-биле үндезинин тургузуп турар болгаш бо Хоойлуга дүүштүр эрге-хоойлу ажыглаар практиканы боттандырып турар күрүне органнарының системанын доктаадып, эм аймаан сайгарар талазы-биле күүсекчи эрге-чагырга органнарының бүрүн эргелерин тодарадып турар.

I эге. НИИТИ ЧҮҮЛДЕР

1 чүүл. Бо Хоойлунуң сорулгазы

Бо Хоойлунуң сорулгазы болза республиканың фармацевтика адырын хөгжүдөр, чурттакчы чонну болгаш кадык камгалал албан черлерин эм аймаа-биле хандыраарының эргежок чугула деңнелин тургузар база шынарын чедип алыр талазы-биле күрүне политиказын чорудары болгаш эм аймаан бүдүреринге база аптекааның бодунга белеткээринге оларның шынарынга, сайгарарынга болгаш хергелелинге күрүне контролонун муриадып чорудар сорулгаларын тодарадыры болур.

2 чүүл. Бо Хоойлуну ажыглаар черлер

Бо Хоойлуну, бир эвес Россия Федерациязының хоойлужудулгазын езугаар өске чүүлду доктаатпаан болза, республиканың девискээринге эм аймаан бүдүрер, белеткеп кылыр болгаш сайгарар адырга тыптып келир харылзааларга ажыглаар.

Наркотиктиг эм аймаан болгаш психотроптук (нервиниң дээди ажил-чорудулгазынга салдарлыг) бүдүмелдерни сайгарарының онзагай чүүлдерин федералдыг хоойлулар езугаар көөр.

3 чүүл. Бо Хоойлуда ажыглап турар кол-кол билиштинер

Бо Хоойлунуң сорулгаларында дараазында кол-кол билиштинерни ажыглап турар:

эм аймаа — бөдүүн чүүлдерден нарын каттыктыгыштыннар алыр аргалар-биле азы биология технологияларын ажыглап тургаш хандан, ханның плазмасындан, а ол ышкаш кижиниң болгаш дириг амытан-ның органнарындан, кезинден, үнүштерден, минералдардан алган аарыглардан баш удур камгаланырынга, аарыгларны тодарадырынга, эмнээринге, иштелир чорукту болдурбазынга ажыглаар бүдүмелдер. Ол ышкаш эм аймаанга фармакология талазы-биле доктаамал дээштиг шынарлыг болгаш эм аймаан бүдүреринге база белеткээринге хергелээр үнүштен, дириг амытандан азы кылымал чүүлдерден алыр бүдүмелдер хамааржыр;

фармацевтика ажил-чорудулгазы — эм аймаан мөөнү-биле база үүрмектеп садарын, эм аймаан белеткеп кылырын кириштирбишаан, эм аймаа кылыр бүдүрүлгелерниң болгаш аптека албан черлериниң эмни мөөнү-биле база үүрмектеп садарын боттандырып турар ажил-чорудулгазы;

эм аймааның айыыл чок чоруну — эм аймааның ажыктыг дээштиин болгаш кадыкшылга хора чедирер ондактыг болурунун деңнелгелиг анализинге үндезилеттинген тодарадылганы;

эм аймааның шынары — эм аймааның шынарының күрүне стандартынга эм аймааның дүгжүп турары;

эм аймаан сайгарары — эм аймаан болбаазырадып кылырын шинчилээрин, бүдүрерин, савалаарын, сөөртүрүн, күрүне бүрүткээрин, стандартизацияны болгаш шынарын контролдаарын, садарын, маркаларын, рекламалап чарлаарын, эм аймаан ажыглаарын, ажыглаттынмас апарган эм аймаан азы ажыглаар хуусаазы эрткен эм аймаан чок кылып каапканын болгаш эм аймаан сайгарар талазы-биле өске-даа хөделиштинерни кириштирип турар ажил-чорудулга дугайында ниити билиштин;

эм аймаан сайгарарының субъектилер — эм аймаан сайгарарын боттандырып турар тус-тук кижилер болгаш юридиктиг эргелиг албан черлери;

аптека албан черлери — бо Хоойлунун негелделеринге дүүштүр эм аймаан сайгарарын, шыгжаарын болгаш кылып белеткээрин боттандырып турар организация; аптека албан черлеринге аптекалар, кадык камгалал албан черлеринин аптекалары, аптека пунктулары, аптека садылары, аптека киоскилери хамааржыр;

эм аймааның шынарының сертификаты — эм аймааның шынарының күрүне стандартынга эм аймааның шынарының дүгжүп турар документ;

кадык — эм аймааның шынарының күрүне стандартынга эм аймааның шынарының дүгжүп турарын бадыткап турар документ;

күрүне чагыгы — республикада медицинаның халас дузазын чедирериниң күрүне магадылалының Программанын күүседире-биле медицина продукциязынга негелде хергелел;

мөөнү-биле садыр-сайгарары — оон ынай садыр-сайгарары-биле ажыглаар эм аймааның база медицинага хергелээр кылыгларның бөлүү;

эм аймаан мөөнү-биле садар бүдүрүлгө — «Эм аймааның дугайында» Федералдыг хоойлунун негелделеринге дүүштүр эм аймаан мөөнү-биле садарын боттандырып турар организация;

формуляр комиссиязы — эм аймааның ажыктыг дээштиин, айыыл чогуу тодарадыр, оларның өске салдар чедирерин хайгаарап хынаар, а ол ышкаш ниити даңзыга кириер сорулга-биле эм аймаан шилип алыр дээш кадык камгалал албан черлериниң медицина болгаш фармацевтика специалистериниң иштинден тургузар комиссиязы;

формуляр системазы — эм аймааның формулярның системазы;

эм аймааның формулярлары — фармацевтика препараттарының ажыктыг дээштииниң, айыыл чок чорунун болгаш өрттээниң эң тааржырын барымдаалап, эмнерни шилириниң принципин езугаар эмнээштин стандарттары;

наркотиктиг эм аймаа — наркотиктиг бүдүмелдер дугайында 1961 чылда Чангыс аай конвенцияга болгаш Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр тургускан болгаш чаарткан наркотиктиг бүдүмелдерниң даңзызынче кирген эм аймаа;

психотроптук бүдүмелдер — психотроптук бүдүмелдерниң дугайында 1971 чылда конвенцияга болгаш Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр тургускан болгаш чаарткан психотроптук бүдүмелдер даңзызынче кирген бүдүмелдер;

эм аймааның дээшти — аарыгның этинеринге эм аймааның чогуучалыг салдарының деңнелиниң характеристиказы.

4 чүүл. Эм аймаа-биле хандырылга талазы-биле күрүне политиказының кол-кол принциптери

Чурттакчы чонну болгаш кадык камгалал албан черлерин эм аймаа-биле база медицина хергелелиниң кылыглары-биле хандыраар адырга күрүне политиказының кол-кол принциптери болза:

эм аймааның болгаш медицина хергелелиниң кылыгларының чедингир-биндигириниң база айыыл чок чорунун күрүне магадылалдары;

эм аймаанга өртктерни күрүнеден таарыштыраары болгаш эм аймаа-биле хандыраар адырга күрүне аана саң-хөө контролю;

эм аймаан болгаш медицина хергелелиниң кылыгларын бүдүрерин кылып белеткээрин болгаш сайгарарын күрүнеден деткири.

5 чүүл. Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының болгаш тус черниң бот-башкарылга органнарының эм-биле хандырылга адырынга бүрүн эргелери

I. Тыва Республиканың Улуг Хуралының эргезинге:

республиканың чурттакчы чонун эм аймаа-биле хандыраар айтырыглар талазы-биле республика хоойлуларын болгаш эрге-хоойлунун нормативтиг өске-даа актыларын хүлээп алыры;

эм аймаа-биле хандыраар талазы-биле республиканың тускай сорулгалыг программаларын бадылаары;

Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазында көрдүнген өске-даа бүрүн эргелер хамааржыр.

II. Тыва Республиканың Чазааның эргезинге:

чурттакчы чонну эм аймаа база медицина хергелелиниң кылыглары-биле хандыраар талазы-биле күрүне политиказының концепциязын боттандыраары дээш контролюду боттандыраары;

эм аймаа-биле хандырылганың тускай сорулгалыг республика программаларын ажилдап кылыры болгаш боттандыраары;

эм аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларын бүдүрерин, кылып белеткээрин база сайгарарын күрүнеден деткирин хандыраары;

Дээди Хурал 2001 чылдың июнь 28-те хүлээп алган
Дагын катап 2001 чылдың октябрь 10-да хүлээп алган

эм аймаан база медицина хергелелиниң кылыгларын бүдүрер, кылып белеткээр болгаш сайгарар талазы-биле күрүне бүдүрүлгелерин тургузары;

республика бюджетинде көрдүнген хемчээлдерге чоннун эм-биле хандырылгазын акшаландыраарын боттандыраары;

эм аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларыга өртктер доктаадырының механизмин тургузары;

республиканың девискээринге фармацевтика ажил-чорудулгазының эргелел органының структуразын бадылаары;

Федералдыг болгаш республика хоойлужудулгазынга дүүштүр фармацевтика ажил-чорудулгазынга чөпшээрел бижик бээрин боттандыраары;

Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазында көрдүнген өске-даа бүрүн эргелер хамааржыр.

III. Тыва Республикада кадык камгалалын эргелеп-башкараары-биле күрүне органының эргезинге:

республиканың чурттакчы чонун эм аймаа-биле хандыраар айтырыглар талазы-биле нормативтиг эрге-хоойлу актыларын ажилдап кылыры;

«Хоочуннар дугайында» база «Инвалидтерге социал деткимче дугайында» Россия Федерациязының хоойлуларын боттандыраар кезээнге эмнелге албан черлерин болгаш чурттакчы чонну эм аймаа-биле хандыраар талазы-биле республика бюджетинде көрдүнген чарыгдалдарның хемчээлин тодарадыры;

медицинаның ыяал-ла камгаладылгазының девискээр фондузу-биле кадык республиканың чурттакчы чонунга медицинаның халас дузазын көргүзөр талазы-биле күрүне магадылалдарының республика программанын (моон ынай — күрүне магадылалдарының программасы дээр) ажилдап кылыры;

эм аймаа-биле хандырылга талазы-биле сорулгазын айыткан республика программаларының төлевилелдерин ажилдап кылыры;

эм аймаа-биле хандырылга талазы-биле сорулгазын айыткан республика программаларының күрүне чагыкчызының хүлээлгелерин доктааткан чурум езугаар күүседире;

эм аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларыга күрүне чагыын тургузары;

республика девискээринге фармацевтика ажил-чорудулгазының эргелел органының структуразының болгаш эргелүүлгелериниң дугайында саналды ажилдап кылыры;

бюджеттен аңгылап берген акша-хөреңгилерин хемчээлинге республиканың чонун болгаш кадык камгалалының албан черлерин эм аймаа база медицина хергелелиниң кылыглары-биле хандырылгазын организастаары;

чурттакчы чонга көргүзүп турар эм аймаа-биле дузаның шынары дээш контролю;

Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле көрдүнген өске-даа бүрүн эргелер хамааржыр.

IV. Тус черниң бот-башкарылга органының эргезинге:

«Хоочуннар дугайында» база «Инвалидтерге социал деткимче дугайында» Россия Федерациязының хоойлуларын боттандыраар кезээнге эмнелге албан черлерин болгаш чурттакчы чонну эм аймаа-биле хандыраар талазы-биле муниципалитет тургузулгаларының бюджеттеринде чарыгдалдарның хемчээлин тодарадыры;

«Хоочуннар дугайында» база «Инвалидтерге социал деткимче дугайында» Россия Федерациязының хоойлуларын боттандыраар кезээнге эмнелге албан черлерин болгаш чурттакчы чонну эм аймаа-биле хандыраар талазы-биле муниципалитет тургузулгаларының бюджеттеринде чарыгдалдарның хемчээлин тодарадыры;

эм аймаан база медицина хергелели кылыгларын бүдүрер, кылып белеткээр база сайгарар талазы-биле муниципалитет бүдүрүлгелерин тургузары;

эм аймаан база медицина хергелелинге муниципалитет чагыгларын тургузуп кириер;

Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың Федералдыг хоойлужудулгазында көрдүнген өске-даа бүрүн эргелер хамааржыр.

П эге. ЭМ АЙМААНГА БОЛГАШ МЕДИЦИНА ХЕРГЕЛЕЛИНИНГ

КЫЛЫГЛАРЫНГА КҮРҮНЕ ЧАГЫЫ. ЭМ АЙМАА-БИЛЕ ХАНДЫРЫЛГА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТУСКАЙ СОРУЛГАЛЫГ РЕСПУБЛИКА ПРОГРАММАЛАРЫ

6 чүүл. Эм аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларыга күрүне чагыгы

Эм аймаанга база медицина хергелелиниң кылыгларыга күрүне чагыгы Тыва Республиканың кадык камгалалының республика болгаш муниципалитет албан черлеринин саналдарыга үндезилеттинип тургустунар база чогуур бюджеттиң акша-хөреңгилериниң күсели-биле бараанарны эккеп дужаары-биле күрүне база муниципалитет керээлеринин каттышканы бооп турар.

Эм аймаанга база медицина хергелелиниң кылыгларыга кадык камгалалының республика албан черлеринин чагыгы болза кадык камгалалының республика албан черлерин хандыраарыга эргежок чугула аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларыга болза эмчилерниң рецептилерин-биле халаска азы чиигелде-биле үндүрүп бээри эм аймаа-биле болгаш медицинаның хергелелиниң кылыглары-биле чурттакчы чонну хандыраарыга акшаландырышкынын боттут хемчээлин барымдаалап тургаш, санап кылган чагыг болур. Кадык камгалалының республика албан черлериниң эм аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларыга чагыын республикада кадык камгалалын эргелеп-башкараар күрүне органы бадылаар.

Эм аймаанга база медицина хергелелиниң кылыгларыга кадык камгалалының муниципалитет албан черлерин хандыраарыга эргежок чугула эм аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларыга база эмчилерниң рецептилерин-биле халаска азы чиигелде-биле үндүрүп бээри эм аймаа-биле болгаш медицина хергелелиниң кылыглары-биле чурттакчы чонну хандыраарыга акшаландырышкынын боттут хемчээлин барымдаалап тургаш, санап кылган чагыг болур. Эм аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларыга кадык камгалалының муниципалитет албан черлериниң чагыын тус черниң бот-башкарылга органы бадылаар.

Чагыгны кириери-биле эм аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларыга негелде-хергелелдерни эм аймааның республика даңзызынга, медицина технологияларының күштүг болуп стандарттарыга, а ол ышкаш эм хандырылгазын халас азы чиигелделиг алыр эргелиг ук кижилерниң информастыг баазызынга дүүштүр чурттакчы чонун аарыыр чорун өөренип көөрүнге үндезилеп, кадык камгалалының муниципалитет болгаш республика албан черлериниң даңзызын тургузар комиссиялары тодарадыр.

Эм аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларыга күрүне чагыын күселедизин эм аймаа-биле база медицина хергелелиниң кылыглары-биле хандырылга мөөрейинге тиилээн организациялар боттандыраар.

Хамаатылар болза эки тура камгаладылга керээзинге үндезилеп азы бодунун болгаш өске-даа акша-хөреңгилерин күсели-биле эм аймаа-биле дуза күрүне магадылалдарының республика программанында көрдүнгенинден ажыр ап болур эргелиг.

7 чүүл. Эм аймаа-биле хандырылганың сорулгазын айыткан республика программалары

Эм аймаа-биле хандырылганың күрүне магадылалдарын хандыраар база эм аймаанга болгаш медицина хергелелиниң кылыгларыга күрүне чагыын күүседире-биле республиканың Чазаа сорулгазын айыткан республика программаларын бадылаар.

Эм аймаа-биле хандырылганың сорулгазын айыткан республика программаларының күрүне чагыкчызы республиканың кадык камгалал эргелелиниң күрүне органы болур.

Эм аймаа-биле хандыраар талазы-биле республиканың тускай сорулгалыг программаларын республика бюджетинин акша-хөреңгилериниң, кадык камгалалының талазы-биле чамдык хемчелерни акшаландыраарыга ооң бодунун бюджетинде бадылаттыгган түннерин хемчээ-

(Уланчыгы 6-гы арында).

Уланчызы. Эгези 4-кү, 5-ки аршынарда).

ли-биле медицинаның ыяап-ла камгалалдыггазының республика фондузунуң акша-хөреңгилеринин база хоойлужудулга-биле хорувааны өске-даа дөстөрнүң күсели-биле акшаландырар.

Республика бюджетинге акша-хөреңгилер кадык камгалалының республика девискээринге турар албан черлериниң чагыгларынга үндөзилеп, оларда көрдүнгөн хөмчээлдерге төпчүдөр.

III эге. ЭМ АЙМАА-БИЛЕ БОЛГАШ МЕДИЦИНА ХЕРЕГЛЕЛИНИҢ КЫЛЫГЛАРЫ-БИЛЕ ХАНДЫРЫЛГАГА МӨӨРЕЙЛЕР

8 чүүл. Эм аймаа-биле болгаш медицина хереглелиниң кылыглары-биле хандырылгга мөөрейлер

Кадык камгалал организациаларының негелделеринге эм аймаа-биле болгаш медицина хереглелиниң кылыглары-биле хандырылган болгаш чурттакчы чонну эмчилериниң рецептилерин езугаар халас азы чигелделег хандырылган мөөрейге үндөзилеп чорудар.

Сорулгаларын айткан республика программаларын күүседири-биле эм аймаа-биле болгаш медицина хереглелиниң кылыглары-биле хандырылгга мөөрейниң организациалары Тыва Республиканың Чазаның бадьлааны ведомстволар аразында мөөрей комиссиязы болуп турар.

Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле көрдүнгөн таварылгаларда, эм аймаа-биле болгаш медицина хереглелиниң кылыглары-биле мөөрей эрттирбейн хандырылган.

9 чүүл. Эм аймаа-биле болгаш медицина хереглелиниң кылыглары-биле хандырылгга мөөрейни организациалары база эрттирери

Мөөрейниң чурумун Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазын езугаар тодарадыр.

Мөөрейниң организациалары ооң салган негелделеринге мергежилди дүгжүр дужаакчыларны мөөрейге киржери-биле чагыгларны кириеринге чедир эмни болгаш кылыгларны дужаарларны тып алыры-биле мергежил аайы езугаар мөөрей мурнунуң шилбилгезин кылыр эргелиг.

Мергежил шилишкениниң чорударда, мөөрейниң организациалары:

мергежил шилишкениниң чорударының дүрүмнерин ажылдап кылыр болгаш бадьлаар;

мергежил шилишкениниң үнелел барымдааларын ажылдап кылыр болгаш мергежил документилерин белектер;

мергежил шилишкениниң чорударының хуусааларын тодарадыр;

мергежил шилишкениниң чорудар дугайында массалыг информацияның чепсектеринге парлаар;

мергежил шилишкениниң чорударынга эксперттерни кириштирип тургаш, ажылчын бөлүктү тургузар;

чагыг кириген бүгү улуска мергежил документациязының бөлүүн бээр;

мергежил шилишкенинде киржип турар чагыг ээлеринден документилерни хүлээп алыр болгаш көөр;

билдиришкени ээлериниң шуптузунун мергежилдин хынап көөр болгаш мергежил шилишинге киржир дээш чагыгны кириген билдиришкени ээзи кижиле бүрүзүнге хамаарыштыр шиитпирни хүлээп алыр.

IV эге. ЭМ АЙМАА БОЛГАШ МЕДИЦИНА ХЕРЕГЛЕЛИНИҢ КЫЛЫГЛАРЫ

10 чүүл. Эм аймаанга болгаш медицина хереглелиниң кылыгларынга хамаарыштыр негелделер

Кадык камгалалының талазы-биле күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органының бадьлаары, норматив-техниктиг документацияның негелделеринге, күрүне стандартизациязының федералдыг органының бадьлаары стандарттарынга дүгжүп турар, кадык камгалалының талазы-биле күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органынга күрүне бүрүткелдин эрткен, чүгле ыңдыг эм аймаан база медицина хереглелиниң кылыгларын Тыва Республиканың девискээринге бүдүрер, белектер кылыр, сайгарар болгаш ажылдаар кылдыр чөпшээрээр.

Эм аймааның болгаш медицина хереглелиниң кылыгларының стандарттарга дүгжүрүн республикада фармацевтика талазы-биле ажыл-чорудулганың күрүне органы-биле эм аймааның шынарын хынаар орган контролдаар.

11 чүүл. Эм аймаан болгаш медицина хереглелиниң кылыгларын шыгжаары Аптека албан черлеринде эм аймаан

болгаш медицина хереглелиниң кылыгларын кадык камгалал талазы-биле күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органының тодарадыры чурум езугаар кадагалал шыгжаар.

Эм аймаан болгаш медицина хереглелиниң кылыгларын аптека албан черлеринден аңгыда, республиканың кадык камгалал эргелелиниң органы-биле дугуржулга езугаар республиканың фармацевтика ажыл-чорудулга эргелелиниң күрүне органының тодарадыры чурумун барымдаалап, кадык камгалал албан черлеринге шыгжаар.

Эм аймаан болгаш медицина хереглелиниң кылыгларын шыгжаарының дүрүмнерин сагызын республиканың фармацевтика ажыл-чорудулга эргелелиниң аңаа бүрүн эргелиг органы биле эм аймааның шынарын хынаар орган контролдаар.

12 чүүл. Дүрген болгаш сонгаарлатынмас байдалдарда аарыг кижилерге дуза көргүзеринге эргежок чугула эм аймааның курлавырлары

Хамаатыларны чытырып база олар кээп эмнедип турда, халдавырлыг аарыгларны болгаш онза байдалдарны доктаадып азы узуткап турар үеде эмчиңиң дүрген дузазын чедирер сорулга-биле эм аймааның республика база муниципалдыг курлавырларын тургузар.

Эм аймааның республика курлавырларының дугайында Дүрүмнү, а ол ышкаш кадык камгалалының курлавырлар тургузар албан черлериниң даңзызын Тыва Республиканың Чазаа бадьлаар.

Эм аймааның республика курлавырларын бо сорулгаларга көрдүнгөн республика бюджетиниң акша-хөреңгилериниң күсели-биле акшаландырар.

Тус черниң бот-башкарылган органы муниципалитет тургузулгаларының бюджеттериниң акша-хөреңгилериниң күсели-биле эм аймааның муниципалитет курлавырларын тургузар эргелиг.

13 чүүл. Гомеопатиялыг (эң биче хөмчээлдиг) эм аймаа-биле ажылдын онзагай чүүлдери

Гомеопатиялыг эм аймаан белектерин болгаш сайгарарын кадык камгалал талазы-биле күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органының нормативтиг эрге-хоойлу актылары-биле болгаш бо Хоойлу-биле дүшүтүр организациалар.

Гомеопатиялыг эм аймаа-биле (шыгжап, кылып, белектер, сайгарып турар), а ол ышкаш оларның субстанциялары-биле ажылдап турар аптека албан чери:

гомеопатия медициназының талазы-биле тайылбырлыг литературалыг;

гомеопатиялыг эм аймаан кылып белектер болгаш оларның шынарын контролдаар талазы-биле стандарттарлыг;

даңзызын республиканың фармацевтика ажыл-чорудулгазын эргелеп-башкараар күрүне органының бадьлаары, аптекада кылып турар гомеопатиялыг эм аймаан белектеринге болгаш шынарын контролдаарыга эргежок чугула эт-хөремелдерлиг, дерилгелерлиг, бүдүмелдерлиг болгаш реактивтерлиг болуп ужурулган.

Гомеопатиялыг эм аймаан кылып белектер база ооң шынарын контролдап турар специалистер болза, айткан угланышкынының специалистериниң белектер турар болгаш күрүне аккредитациялыг өөредилге албан черлеринге мергежил талазы-биле белектерди эрткен турар ужурулган.

V эге. ФАРМАЦЕВТИКА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАНЫ ЭРГЕЛЕП-БАШКАРАРЫ БОЛГАШ ЭМ АЙМААНЫҢ ШЫНАРЫНГА КҮРҮНЕ КОНТРОЛДО

14 чүүл. Республиканың девискээринге фармацевтика талазы-биле ажыл-чорудулгазын күрүнең эргелеп-башкараарының, эм аймааның шынарын болгаш айыыл чок чоруун контролдаарының системазы

Республиканың девискээринге фармацевтика талазы-биле ажыл-чорудулганы күрүнеден эргелеп-башкарылганы республиканың күүсекчи эрге-чагырганың төлөөлеттирген күрүне органы (фармацевтика талазы-биле ажыл-чорудулганың эргелел органы) боттандырар.

Республиканың девискээринге бүдүрүп, кылып белектер база сайгарып турар эм аймааның болгаш медицинаның хереглел кылыгларының шынарынга болгаш айыыл чок чоруунга күрүне контролон эм аймааның шынарынга контрол органы боттандырар.

15 чүүл. Фармацевтика талазы-биле ажыл-чорудулганы эргелеп-башкараар органының бүрүн эргелели Фармацевтика талазы-биле ажыл-

чорудулганы эргелеп-башкараары-биле төлөөлеткен орган болза:

республиканың девискээринге фармацевтика хереэниң талазы-биле ниити башкарылганы боттандырар;

республиканың фармацевтика адырының инфраструктуразын тургузарын болгаш хөгжүдөрүн углап-башкараар;

республиканың девискээринде тургустунган фармацевтика албан черлериниң ажыл-чорудулгазынга контролду боттандырар;

күрүне магадьялдарының Программаның дүшүтүр республиканың чурттакчы чонунга эм аймааның дузазының чедингири болгаш магадьялалы хандырыр;

чурттакчы чонну эм аймаа-биле болгаш медицина хереглелиниң кылыглары-биле хандырыарының республика программаларын (күрүне чагыын) боттандырар;

фармацевтика кадрларының аттестациязын эрттиреринге база чөпшээрел бижик бээринге киржир;

статистика талазы-биле эргежок чугула отчетту кылып чорудар.

16 чүүл. Эм аймааның болгаш медицина хереглелиниң кылыгларының шынарынга күрүне контроло

Республиканың девискээринде сайгарып турар эм аймааның болгаш медицина хереглелиниң кылыгларының шынарынга күрүне контролон эм аймааның шынарынга контрол органы, санитар-эпидемиология хайгааралының күрүне органы боттандырар.

Эм аймааның болгаш медицина хереглелиниң кылыгларының шынарынга контролду чорудуп турар органнарның ажылдакчылары эм аймаан болгаш медицина хереглелиниң кылыгларын шыгжап, ажылдап, сайгарып, кылып белектер турар бүгү-ле организациаларже өңчүнү хевирлеринден хамаарылга чокка олун шаптык чок кирер.

17 чүүл. Эм аймааның болгаш медицина хереглелиниң кылыгларының шынарын контролдаарының чурму

Республикада эм аймааның шынарын контролдаар орган эм аймаан болгаш медицина хереглелиниң кылыгларының шынарын кадык камгалал талазы-биле күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органының бадьлааны саавырлары-биле дүшүтүр организациалар болгаш юридиктиг эргелиг бүгү-ле албан черлериниң болгаш хуу кижилерниң бо негелделерни сагып турарына хайгааралды боттандырар.

Күрүне контролонга:

үнүштер чиг эдинден кылып эм аймаан кириштир аптека албан черлеринге эм аймаан кылып белектериниң технолог-тү аргазын сагызы;

Россия Федерациязының девискээринге ажылдаары-биле чөпшээрэн эм аймааның, үнүштер чиг эдинден кылып эмнерниң болгаш медицина хереглелиниң кылыгларының номенклатуразын сагызы;

эм аймаан кылып белектериниң, ооң иштинде хуу кижилерниң кылып белектериниң эм аймаан кылыгының негелделерге дүшкөн турары;

эм аймаан болгаш медицина хереглелиниң кылыгларын ажылдап база сайгарып турар албан черлеринге эм аймаан шыгжаарының болгаш ооң хуусаазының негелделерин сагызы;

эм аймааның болгаш медицина хереглелиниң кылыгларының камгалал кадагалалы хандырыр негелделерни эмни дажылдаар үеде сагызы хамаарыжыр.

Эм аймаан мөөңнеп азы үүрмектеп сайгарарын боттандырып турар аптека албан черлери кадык камгалал албан черлеринге эм аймаан бээрде, а ол ышкаш оларны ажылдаар үеде ону бээр организациа эм аймааның серия бүрүзүнүн шынарын бадьткап турар чогуур документилерни бээр.

Эм аймаанга болгаш медицина хереглелиниң кылыгларынга контрол чорударының чурумун, эм аймаанга болгаш медицина кылыгларынга контрол чорударының чангыс аай хевирин амгы күштүг хоойлужудулгала дүшүтүр республиканың кадык камгалал эргелелиниң күрүне органы азы фармацевтика ажыл-чорудулгазының эргелел органы бадьлаар.

Эм аймаан болгаш медицинаның хереглел кылыгларын белектерини, шыгжаарын, узуткаарын күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар боттандырар.

Контролду боттандырып турар органнар илереттинген хажыдышкынар дугайында информацияны республиканың кадык камгалал эргелелиниң күрүне органынче база фармацевтика ажыл-чорудулгазын эргелеп-башкараар органче чорудар.

Гуманитарлыг дуза кылдыр алган эм аймаан болгаш медицина хереглээр кылыгларын, оларның номенклатуразын, ажыктыг ажырбас болурун хуусааларын

база шынарын республиканың кадык камгалал эргелелиниң күрүне органы-биле болгаш эм аймааның шынарын хынаар орган-биле дугуржул көргөениниң соонда ажылдаар.

VI эге. ЭМ АЙМААН БОЛГАШ МЕДИЦИНАГА ХЕРЕГЛЕЛИНИҢ КЫЛЫГЛАРЫН КЫЛЫП БЕЛЕТКЭЭРИ БАЗА САЙГАРАРЫ

18 чүүл. Аптека албан черлеринге эм аймаан кылып белектер

Аптека албан черлеринге эм аймаан Россия Федерациязында бүрүткээн эм аймаанга үндөзилеп, эмчилерниң рецептизин езугаар кылып белектер.

Республиканың девискээринге эм аймааның шынарын контролдаар федералдыг органының бадьлааны, эм аймаан кылып белектериниң дүрүмнери езугаар эм аймаан кылып белектер талазы-биле фармацевтика ажыл-чорудулгазы кылып чөпшээрелдег аптека албан черлери республика девискээринге кылып белектер.

Эмчилерниң бижип бергениниң аайы-биле база эмнелге албан черлериниң негелдези-биле үргүлчү таварышкылаар эм аймаан эм аймааның шынарын контролдаар орган-биле болгаш республиканың фармацевтика ажыл-чорудулгазының эргелели-биле дугуржулга езугаар кылып белектер.

19 чүүл. Эм аймаан болгаш медицина хереглелиниң кылыгларын мөөңү-биле сайгарары

Эм аймаан болгаш медицина хереглелиниң кылыгларын мөөңнеп садарына: эм аймаан мөөңнеп садарының өске-даа бүдүрүлгелерге;

аптека албан черлеринге; эртем-шинчилел ажылы чорудуп турар эртем-шинчилел албан черлеринге;

эм аймаан бүдүрер сорулга-биле бүдүрүлгелерге;

хууда медицина ажыл-чорудулга кылып чөпшээрелдиг хуу кижилерге эм аймаан үндүрүп бээр хамаарыжыр.

20 чүүл. Фармацевтика талазы-биле ажыл-чорудулгазын чөпшээрел бээр

Фармацевтика талазы-биле ажылды кылып чорударынга чөпшээрел бижикти Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгаларына дүшүтүр бээр.

Республика девискээринге фармацевтика ажылы чорударына чөпшээрел бижикти аңаа төлөөлеттирген күрүне органы (моон ыңай — чөпшээрел бижик тыпсыр орган дээн) бээр.

21 чүүл. Эм аймаан мөөңнеп садарына чөпшээрел бээр

Чөпшээрел бижик бээр органы тыпсыры, эм аймаан база медицина ужурудузальг кылыгларын, ажыл-чорудулганы ол хевиринге чөпшээрел барда, мөөңү-биле садьп болуп.

Эм аймааның шынарын контролдаар орган эм аймаан мөөңнеп садарының дүрүмнерин сагып турарын хынаар болгаш бо дүрүмнерни хажыткан таварылгада, чөпшээрел алган органын үүрмектеп садарының чөпшээрелин күш чок болдуруу эргежок чугулазының дугайында түңнелди кириер база эм аймаан үүрмектеп садарының дүрүмнерин хажыткан чүүлдерин чайлаткыже чедир айткан чөпшээрелдин күштүг болурун соксадыр.

Чөпшээрел негелделерин чөпшээрел алыкчызының сагып турарына хайгааралды күрүнениң хайгаарал болгаш контрол органы, чөпшээрел бээр орган бодунуң эрге-хүлээлгезинге дүшүтүр боттандырар.

22 чүүл. Эм аймаан үүрмектеп садары Эм аймаан аптека албан черлери үүрмектеп садар. Чүгле Россия Федерациязында бүрүткээн эм аймаан үүрмектеп садарын чөпшээрээр.

Эмчиңиң рецептизин езугаар садар эм аймаан чүгле аптекаларны, аптека пунктуларын дамчыштыр садар. Эмчиңиң рецептизи чокка садар эм аймаан, ол ышкаш аптека киоскилеринге база аптека-магазиннеринге садьп болуп.

Эмчиңиң рецептизи чокка садар эм аймааның даңзызын кадык камгалалының талазы-биле күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органы беш чыл иштинде бир катап чугаалажып көөр болгаш бадьлаар. Ол даңзыга немелделерни чыл санында парлаар.

Аптека албан черлериниң хевирлерин, эм аймаан садарының дүрүмүн болгаш чурумун кадык камгалал талазы-биле күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органы тодарадыр болгаш бадьлаар.

Чаа аптека албан черин ажыдар дугайында шиитпирни тус черниң бот-

(Уланчызы. Эгези 5-ки, 6-гы арынарда).

башкарылган органы хүлээп алып.

Мал эмнээринге көрдүнгөн эм аймаан аптекага, ветеринария аптекасына азы мал эмчизи үүрмөктөп садар.

Аптека албан черлери эмчинин айтышканын күөсөдиринге эргежок чугула аймактыг болгаш санныг, чүгле ажыглаарына бөлөн эм аймаан садар хүлээлгелиг.

Аптека албан черлери медицина дузанын көргүзөринге эргежок чугула чедер эм аймаанын ассортиментизи-биле хандырап хүлээлгелиг.

Аптека албан черлери эм аймаандан ангыда, медицина ужур-дузалыг кылыгларны, дезинфекция кылыр чүүлдерни, хуу гигиена херекселдерин, кестүктөрнү, анаа ол хевээр болгаш кылымал минералдыг сугларны, уругларга анаа эм болур база диета чөмөрнү, косметика болгаш парфюмерия продукцияларын садып алып болгаш садар эргелиг.

Россия Федерациязынын Чепсектиг Күштеринин, Россия Федерациязынын Кызыгаар шериглеринин, Россия Федерациязынын Иштики херектер яамызынын иштики шериглеринин айыыл чок чоруктуң федералдыг албан шериглеринин болгаш күөсөкчи эрге-чагырганын федералдыг органнарынын республика девискээринде турар аптека албан черлеринин ажил-чорудулганын федералдыг хоойлужудулганы-биле база чогуур яамыларнын болгаш күөсөкчи эрге-чагырганын федералдыг органнарынын бадылаары дүрүмнери-биле таарыштырап.

23 чүүл. Аптека албан черлеринин фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганын чөпшээрел бээр.

Аптека албан черлеринин фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганын Россия Федерациязынын хоойлужудулганын дүүштүр, чөпшээрел бээр органнын бергени ажил-чорудулганын бо хевиринге чөпшээрел барда, боттандырап.

24 чүүл. Эмчилернин рецептилерин езугаар халаска бээр азы чигелделиг садар эм аймаа болгаш медицина кылыглары-биле чурттакчы чонну хандыраарынын чуруму

Эмчилернин рецептилерин езугаар эм аймаан болгаш медицина кылыгларын федералдыг хоойлужудулга болгаш Тыва Республиканын хоойлуларынга дүүштүр халаска бээр азы чигелделиг садар.

Эм аймаа-биле халас азы чигелделиг хандыртынар эргелиг хамаатыларнын учедун, эмчилернин рецептилерин езугаар хамаатыларга халас азы чигелделиг берген эм аймаанын учедун республиканын кадык камгалал эргелелин база республиканын фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганын эргелеп-башкарынын күрүне органнарынын тодараткан чуруму езугаар кадык камгалал албан черлери кылыр.

Эмчилернин рецептилерин езугаар халаска бээр азы чигелделиг өртек-биле садар эм аймаанын болгаш медицинага херек кылыгларнын рецептилерин медицина технологияларынын стандарттарына болгаш республиканын эм аймаанын формулярына дүүштүр, эм аймаан халас азы чигелделиг алып эргелиг кижилерге медицина көргүзүлгелерин барымдаалап, эмчи бижип бээр.

25 чүүл. Стандартка дүүшпес шынарлыг эм аймаан азы Россия Федерациязында бүрүткээн эм аймаанын меге хоолгалары бооп турар эм аймаан садарын хорууру

Ажыглаттынмас апарган болгаш ажыглаар хуусаазы эрткен эм аймаан садарын хорууру.

Ажыглаттынмас апарган болгаш хуусаазы эрткен эм аймаан узуткаарынын чурумун кижилернин, дириг амытаннарнын база долгандыр турар бойдус хүрээлелин айыыл чок болур негелделерин барымдаалап ажылдап кылыр болгаш эм аймаанын шынарын контролдаар федералдыг орган бадылаар.

Россия Федерациязында бүрүткээн эм аймаанын меге хоолгазы болуп турар эм аймаан садарын хорууру.

26 чүүл. Аптека албан черлеринге хуу кижилернин фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганын

Фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганын бо хевирлеринге фармацевтика талазы-биле дээди база ортумаак эртемниг, тускай эртемниг деп сертификаттыг база ажил-чорудулганын бо хевиринге чөпшээрел бижиктиг хуу кижилер ажылдап болур.

VII эге. ФОРМУЛЯР СИСТЕМАЗЫ

27 чүүл. Формуляр системазы

Медицина болгаш эм-таң дузаламчызынын амгы үедеги деңгелин хандыраарына эм аймаанын талазы-биле күрүне политиказын чорударынын, а ол ышкаш эм аймаанга үндүрүп берип турар саң-хөө курлавырларын улам ажыктыг ажыглаарынын үндезин болза формуляр системазы болур. Формуляр системазы:

республикада кадык камгалалын эргелеп-башкарап органнын формуляр комиссиязын;

кадык камгалал албан черлеринин формуляр комиссияларын;

эң ажыктыг, айыыл чок болгаш эң эвээш чарыгдалдыг эм аймаан үнелээринин болгаш шилип алырынын механизмин;

эм аймаанын республика формулярын; кадык камгалал албан черлеринин эм аймаанын талазы-биле формулярын;

эм аймаан ажыглаанын үнелээр программаны болгаш эм аймаанын соора дээжинин мониторингизин кириштирип турар.

Кадык камгалалын эргелеп-башкарап республика органынын формуляр комиссиязынын дугайында саавырны база эм аймаанын республика формулярын Тыва Республиканын Чаззаа бадылаар.

28 чүүл. Кадык камгалал албан черлеринге эм аймаан ажыглаанын үнелеп көөрү

Айыылдыг болгаш ажык чок эм аймаан кадык камгалал болгаш социал камгалал албан черлеринге ажыглаарын болдурбас, эм аймаандан аллергия-биле аарырын эвээжедир сорулга-биле эмнин соора дээштиг болур мониторингизин база эм аймаан ажыглаанын үнелелин кылып боттандырап.

Кадык камгалал албан черлери моон мурнунда билдинмес турган эмнин соора дээштиг болганын тыпкан таварылгаларнын азы эм аймаан медицинага ажыглаарын чөпшээрээн эм аймаанын мурнунда билдингир турган соора баар уржуу езуп турар таварылгаларын тыпкан дугайын республиканын кадык камгалалын эргелеп-башкарап күрүне органына болгаш фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганы эргелеп-башкарап органга дыңадыр.

Республиканын кадык камгалалын эргелеп-башкарап күрүне органы азы ооң даалгазын езугаар чогуур адырнын кадык камгалал албан чери эм аймаанда тыбылган соора баар дээжинин дугайында медээни чыыр, түңнөп көөр болгаш анализин кылыр, ол медээни парлаарын, тарадырын болгаш өскелер-биле солчур, а ол ышкаш федералдыг чогуур органнар-биле бир демниг ажылдаар.

Эмнин соора дээштиг болурун хайгааралын болгаш эм аймаан ажыглаанын үнелелин республикада кадык камгалалын эргелеп-башкарап күрүне органынын база республиканын фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганын эргелеп-башкарап органнын тодараткан чурумун езугаар боттандырап.

29 чүүл. Эм аймаанын соора дээштиг таварылгаларынын дугайын база эм аймаанын өске эмнер аймаа-биле каттышкан дээжинин онзагай байдалдарынын дугайын дыңадыр талазы-биле эм садар черлеринин хүлээлгези

Эм аймаан садар черлер эм аймаанын соора дээштиг бүгү-ле таварылгаларынын дугайын, эм аймаанын өске эмнер-биле каттышкан холбаазынын эм аймаанын дугайында оларны ажыглаарынын талазы-биле саавырларда айыткан негелделерге дүүшпес онзагай байдалдарынын дугайын республиканын күөсөкчи эрге-чагырганын кадык камгалал талазы-биле база республиканын фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганын эргелеп-башкарап органнарынын эм аймаанын шынарын контролдаар органга дыңадыр хүлээлгелиг.

Ол улус боттарынын профессионал ажил-чорудулганынын аайы-биле боттарына билдингир апарган айыттыганын медээлерин дыңатпааны азы чажырганы дээш, Россия Федерациязынын хоойлужудулганын дүүштүр харысалгага онаажыр.

VIII эге. ЭМ АЙМААН ХАНДЫРАП ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ӨРТЕКТЕРНИ КҮРҮНЕН ТААРЫШТЫРАП БОЛГАШ САҢ-ХӨӨ КОНТРОЛЮ

30 чүүл. Эм аймаанга болгаш медицина херегелелин кылыгларынга өртектерни күрүнеден таарыштырап

Эм аймаанга болгаш медицина херегелелин кылыгларынга өртектерни федералдыг хоойлужудулга-биле дүүштүр: эм аймаан болгаш медицинага херек кылыгларны эккеп дужаар талазы-биле мөөрейлерни эрттиреринин; эм аймаан садарына немелде өртектерни

таарыштыраарынын; хоойлужудулгада хоруваан өске-даа аргаларны ажыглаарынын аргазы-биле таарыштырап;

эм аймаанга өртектер доктаадырынга контролду өртектер политиказынын болгаш фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулга эргелелин чөпшээрел бээринин күрүне органнары, тус черни бот-башкарылган органы боттандырап. Өртектер доктаадырынга контролдуң кол аргазы болза фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганы болгаш чөпшээрел бээрин эргелеп-башкарап органнарнын тускай сорулгалыг хыналдазы болур.

31 чүүл. Эм аймаан хандырап талазы-биле саң-хөө контролю

Эм аймаанын хандырылганынын талазы-биле саң-хөө контролюн Россия Федерациязынын болгаш Тыва Республиканын хоойлужудулгалары-биле дүүштүр боттандырап.

IX эге. ФАРМАЦЕВТИКА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫН ПРОФЕССИОНАЛ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫ-БИЛЕ ХОЛБАШКАН АЙТЫРЫГЛАРЫН ТААРЫШТЫРАРЫНГА ФАРМАЦЕВТИКА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХӨЙ-НИИТИ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫН ВОЛГАШ АССОЦИАЦИЯЛАРЫНЫН КИРЖИЛГЕЗИ

32 чүүл. Фармацевтика ажилдакчыларынын профессионал ажил-чорудулганы-биле холбашкан айтырыгларны таарыштыраарына фармацевтика талазы-биле хөй-ниити организацияларынын болгаш ассоциацияларынын киржилгези

Фармацевтика ажилдакчыларынын болгаш аптека албан черлери фармацевтика ажилдакчыларынын эргелерин камгалаары-биле фармацевтика эртемни болгаш практиказын хөгжүдери, фармацевтика ажилдакчыларынын профессионал ажил-чорудулганы-биле холбашкан өске-даа айтырыгларны шийтпирлээр-биле федералдыг хоойлужудулга-биле айыткан чурум езугаар эки тура эгелээш-кин-биле ассоциацияларын, хөй-ниити каттыжышкынын тургузар эргелиг.

Фармацевтика ассоциациялары: фармацевтика этиказынын нормачижектерин ажилдап кылырына болгаш ол норма-чижектерни хажытканы-биле холбашкан айтырыгларны шийтпирлээр-ринге;

эм аймаа-биле дузанын шынарын стандарттарын, эм аймаа-биле хандырап адырга кадык камгалалын талазы-биле республиканын тускай сорулгалыг программаларын, эм аймаа-биле дуза чедирерин контролдаарынын механизмин, фармацевт ажилдакчыларын белеткээринин болгаш мергежил бедиреринин критерийлерин ажилдап кылырына;

фармацевтика ажилдакчыларына мергежил бөлүктөрүн тыпсыр талазы-биле аттестация комиссияларынын ажылына;

медицианын ыяап-ла камгаладылганын медицина ачы-дузанын тарифтеринин талазы-биле дугуржулгаларын чарарына;

эм аймаа садып-саарап талазы-биле кижилернин аразына үнүп кээр маргылдааларын болгаш чөрүлдээлерни шийтпирлээринге киржир.

X эге. ЭМ АЙМАНЫН ЧЕТЧИР БОЛУРУНГА КҮРҮНЕ МАГАДЫЛАЛДАРЫ

33 чүүл. Эм аймаанын четчир болурун хандыраарынын күрүне системазы

Эм аймаанын четчир болурун хандырап күрүне системазына Тыва Республиканын чурттакчы чонун эм аймаа-биле хандыраары-биле республика программалары (республика бюджетинин акша-хөреңгилеринден акшаландырап);

медицианын ыяап-ла камгаладылганы хамааржыр.

Эм аймаанын четчир болурун медицинанын ыяап-ла камгаладылганын хемчээли-биле медицинанын ыяап-ла камгаладылганын девискээр программасы-биле хандырап.

XI эге. ЭМ АЙМАНЫН ДУГАЙЫНДА ИНФОРМАЦИЯ ЭМ АЙМАНЫН ЧАРЛАЛ-РЕКЛАМАЗЫ

34 чүүл. Ниити чүүлдер

Эм аймаанын болгаш медицина ужур-дузалыг кылыгларнын дугайында информация Россия Федерациязынын база Тыва Республиканын хоойлужудулганын дүүштүр дамчыдып дыңадыр.

35 чүүл. Медицина болгаш фармацевти-

ка специалистеринин кады ажылдаар чуруму Медицина болгаш фармацевтика специалистеринин;

конференцияларын, симпозиумнарын, семинарларын, коллегияларнын хуралдарын база өске-даа хевирлер-биле кады эрттиреринин;

эм аймаан ажыглаарынын практиказынын, эмнин соора дээштиг болганын тып илереткенин дугайында бот-бодунга дыңадырынын аргазы-биле кады хөдөлип ажылдаар.

эм аймаанын болгаш медицина ужур-дузалыг кылыгларнын дугайында информация бээр база медицина болгаш фармацевтика специалистеринин кады ажылдаар талазы-биле методиктиг удуртулганы фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганы эргелеп-башкарап республика органы болгаш республиканын кадык камгалалын эргелеп-башкарап орган боттандырап.

36 чүүл. Эм аймаанын дугайында информация

Эмчинин рецептизи чокка садар эм аймаанын дугайында информация:

массалыг информация чепсектеринге парлаан чүүлдерге болгаш чарлалдарга; тускай болгаш ниити парлалга үндүрүлгелеринге;

эм аймаан ажыглаар талазы-биле саавырларга;

өске-даа үндүрүлгелерге туруп болур. Эмчинин рецептизин езугаар бээр эм аймаанын дугайында информацияны:

чүгле медицина болгаш фармацевтика ажилдакчыларына тускай көргөн парлалга үндүрүлгелеринге чөпшээрээр;

эм аймаан ажыглаар талазы-биле монографиялар, тайлыбырлар, чүүлдер, илеткелдер, саавырлар хевирлиг кылдыр берип болур.

Эм аймаанын дугайында информацияны өскерилге чокка ажыглап, дамчыдып берип, шыгжап болур материалдыг кандыг-даа херекселдерни ажыглаарын чөпшээрээр.

37 чүүл. Эм аймаанын дугайында реклама-чарлал

Чүгле эмчинин рецептизи чокка садар эм аймаанын дугайында реклама-чарлалды массалыг информация чепсектеринге бээрин чөпшээрээр.

Реклама-чарлал болза хевиринден хамаарылга чокка, клиниктиг шинчилелдер үезинде алган эм аймаанын дугайында фармакология талазы-биле медээлерге болгаш күрүнеинин информация стандартынын негелделеринге дүүшкен турар ужурлуг.

Эм аймаанын дугайында реклама-чарлалды федералдыг хоойлужудулгага дүүштүр дыңадып тарадыр.

XII эге. ЭМ АЙМААН АЖЫГЛААШ, КИЖИНИН КАДЫКШЫЛЫНГА ЧЕДИРГЕН ХОРА ДЭЭШ ХАРЫСАЛГА

38 чүүл. Эм аймаан ажыглаанын уржундан кижинин кадыкшылынга чедирген хора-биле холбашкан каражаны эгидери

Кижинин кадыкшылынга чедирген хора-биле холбашкан каражаны хамаатыларнын кадык камгалаарынын дугайында Россия Федерациязынын хоойлужудулга үндезиннери-биле база Россия Федерациязынын Хамааты кодекизи-биле дүүштүр эгидер.

Бир эвес эм аймаан ажыглаанын уржундан кижинин кадыкшылынга хора чедирген болза, кажан ону:

эм аймаан ажыглаар талазы-биле саавыр-биле дүүштүр ажыглаан-даа болза, эм аймаанын хоралыг салдары эм аймаан бүдүрүп кылганынын частыры болганын;

эм аймаан кылган бүдүрүлгенин эм аймаа ажыглаар талазы-биле парлал үндүргени саавыры чазыгылыг болганын эм аймаан ажыглаанын кадыкшылыга хора чедиргенин бадыткап көргүскен болза, ындыг эм аймаан кылып турар бүдүрүлгө каражадан кижиге каражаны эгидер хүлээлгелиг.

Бир эвес эм аймаан мөөнөп садарынын дүрүмнерин азы аптека албан черлеринин фармацевтика талазы-биле ажил-чорудулганынын дүрүмнерин үрээнинин түңнелинде үрелген эм аймаан ажыглаанын уржундан кадыкшылыга хора чедирген болза, айыткан эм аймаа оларнын буруузу-биле садыгта кирген азы ону үндүрүп берген болза, ынчан эм аймаан мөөнөп саткан бүдүрүлгө азы аптека албан чери каражаны эгидер.

39 чүүл. Бо Хоойлунун күштүг болуп эгелээр

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканын Президентизи Ш.ООРЖАК

Кызыл хоорай №1134
2001 чылдың ноябрь 9.

"САЛЫМ-ЧАЯАНЫҢ УРУГЛАР" ШУУЛГАНЫ

Тыва Республиканың Президентизи Ш.Д.Ооржактың адынга РФ-тиң Гуманитарлыг өөредилге институтунун ректору Неолина Федоровна Апатенкодан (Москва) дараазында телеграмма келген. Ында айытканы болза:

"Хүндүлүг Шериг-оол Дизижинович!

"Россияның уруглары" деп Федералдыг программаны деткири-биле Москвага эртер "Салым-чаяаның уруглар" деп делегей шуулганыга киржиң болур аргаңар дугайың дыңдадың көрүңер. Шуулганга РФ-тиң 89 девискээринден 1-ден 11 класстың талаптылыг школачылары киржир. Шуулганың программазында келир үедеги мергежилге дүүштүр 20 номинацияны киригеп.

Оргкомитеттиң кежигүнү кижилер болганнарда, шилип алган номинациялар аайы-биле шуулганың жюри составына кирерилерни сүмелдирис. Шуулганың түшөл үе-чадазы 2002 чылдың февраль 16-да, март 23-те "Измайлово" деп концерт залына болур. Силерниң девискээриниң уруглары боттарының талаптызын илеретсин дээш оларже сагыш салып, боттук дуза кадарыңче чагыргалар удуртукчуларын эвилелдээрин көрүңер.

Россияның салым-чаяаның уругларына байыр чедирин, Силерниң девискээриниң уругларың шаңнаар езулалга киржиң, Эвилелдер бажыңың Колонналыг залына 2002 чылдың март 30-де чүве чугааларыңарны диледивис.

Чедишкениң кады ажылдажылгага идеген, баш удур четтирдис".

Шуулганы эрттирерин Москваның болгаш Бүгү-Россияның патриаргызы Алексей II йөрээген.

Шуулганың Оргкомитетинде Россияның күрүне болгаш хей-ниити ажылдакчылары, РФ-тиң Өөредилге, Культура яамыларының, комитеттериниң удуртукчулары, улуг бүдүрүлгелер болгаш компаниялар удуртукчулары, МИЧ төлөөлери, чурукчулар, чогаалчылар, хей-ниити ажылдакчылары кирип турар.

Шуулганга спонсор дузаламчызын Россияның губернаторлары, хоорайлар чагыргаларының удуртукчулары, "Роснефтегазтудуг", өскелер-даа көргүзүп турар.

Шуулганың информация деткимчезин ОРТ, РТР, СТС, ТВ-Теп телекомпаниялар, "Культура", "Москва" телеканалдар, бүгү радиостанциялар, солуннар, сеткүүлдер хандырар.

ШУУЛГАНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

(Школарның, колледжлерниң, лицейлерниң 1-11 классчыларына, уруглар бажыңнарының, чогаалчы бажыңнарда сургуулдарга)

ФЕВРАЛЬ 16-ДА: Шилилге мөөрейниң аттары (номинациялары)

1. Чалы чүдүкчүлөр.
2. Аныяк журналистер эвилели.
3. Юристерниң "Шерлок Холмс" клубу.
4. Аныяк төөгүчүлөр клубу.
5. "Чурулга уран чүүлү" деп конкурс.
6. "Компьютер делегейи" деп конкурс.
7. "Костюмнар модели" деп конкурс.
8. "Хореография" деп конкурс.
9. Дыл эртеминиң клубу.

10. "Уран фотография" конкурс.

МАРТ 23-ТЕ: Шилилге мөөрейниң аттары

1. "Аныяк губернаторлар" деп төгөрик стол.
2. Литературлук салон.
3. "Келир үеде мергежилм чедишкени" деп оюн.
4. "Адам Смит" деп экономистер клубу.
5. Театр конкурсу.
6. Музыка конкурсу.
7. "Улусчу чогаалдыг" деп конкурс.

8. "Аныяк кулибинер" деп конкурс.

9. Аныяк экологтар клубу.
10. "Аныяк чидиг сөстүглер" клубу. "Измайлово" концерт залына.

МАРТ 30-ДЕ: Шуулганың лауреаттарына Гран-при шаңналарны тыпсыры. Эвилелдер бажыңың Колонналыг залына болур.

Конкурстарны киржикчизи бүрүзү Шуулган киржикчизиниң Дипломун алыр.

Номинация бүрүзүнүң тилекчизи лауреаттың Дипломун, өске-даа шаңналарны алыр.

1-ги черни алган лауреаттары институттарга экзамен чокка, халас хүлээп алыр.

Шуулганың киржикчилери шилип алган номинациязының аайы-биле бажыңга кылып онаалгаларны ОКТЯБРЬ 1-ГЕ чедир шуулганың Оргкомитетинден алыр. Күүсеткен онаалгаларны ДЕКАБРЬ 1-ГЕ чедир хүлээп алыр. Адреси: м. Первомайская, ул. 9-я Парковая, дом 48, корпус 5.

Тываның аныяк талантыгыларын Конкурса киржинер. Билдинмес айтырыглар талазы-биле тайылбырларны республиканың Өөредилге яамызына, кожуун, хоорайларның өөредилге килдистеринге кээп билип алыңар.

Салым-чаяаныңлар, Силерге улуг чедишкениң күзедивис.

КАМНЫҢ ЭДИЛЭЭРИН ЧАГААННАР

2002 чылдың январь айның эге хүннеринде Берт-Даг ортумак школазының ортаагы, үстүкү класстарының өөреникчилери чаа ажыгтыгган школага өөренип эгелээнер.

Чаа школаның он ийи класс-комплектизинге 200 ажыг өөреникчи өөренип. Берт-Дагның эге школазына эрткен чайын септелгени аажок шынарлыг кылган. Аңаа эге школаның класстары өөренирлер. Берт-Дагның өөреникчилериниң, башкыларының чаңгыс сменада өөренип, ажылдаарына таарымчалыг байдалдар тургустунуп эгелээн деп болур.

Чаа чылдың бүдүүзүндө ТР-ниң Чазак Баштыңының оралакчызы И.Н.Товарищтай, Өөредилге яамызының сайыды П.А.Морозов, социал-хөгжүлдө департаментиниң удуртукчузу А.С.Санчат, ТР-ниң Президентиниң кожуунда бүрүн эргелиг төлээзи А.А.Монгуш, кожуун чагыргазының даргазының оралакчызы В.Д.Чооду, өөредилге килдизиниң эргелекчизи Г.О.Дытай, Берт-Дагның чагырга даргазы З.У.Д.Багаа, школа директору А.М.Дойнур, ат-сураглыг сайгарлыкчы В.Ч.Белчит — оларның база суму чурттакчыларының киржилгези-биле чаа школа тудуунун ажыдышкынының езулалы байырлыг, өөрүшкү-маңайлыг байдалга болуп

эрткен.

Ажыдышкын үезинде чаа школаны берт-дагжыларга тудуп берген тудугчуларга ТР-ниң Президентиниң, Чазаның, социал-хөгжүлдө департаментиниң, Өөредилге яамызының, кожуун чагыргазының, өөредилге килдизиниң, суму чагыргазының, школа коллективиниң өмүнээзинден байыр чедиргеннер. Тес-Хем кожуун чагыргазының Хүндүлөл бижиктери-биле кады суй белектерни, өртектик бараанарны кезек тудугчуларга тывыскан. Эң ылаңгыя тудугчунар, харысалгалыг ажыл-чорудулгазын ушкарып-башкарып келген ат-сураглыг, ачы-буяныг сайгарлыкчы Валерий Чолбаевич Белчиттин адына өөрүп четтиришкениң кайгамчыктыг чылыг сестери чаңгылаңып турган. Школа директору Аида Дойнур, өөредилге килдизиниң эргелекчизи Галина Достай ТР-ниң Президентизи Ш.Д.Ооржакка, Өөредилге сайыды П.А.Морозовка өөрүп четтиргенин илереткеннер.

Чаа туттунган школа даштындан ийи каът кылдыр көстүр.

Херек кырында адаккы кадында база хей өрээлдер бар. Олар спортчу секциялар эрттиреринге, ажылдаарына аажок таарымчалыг. Ыңчангаш үш каът чаа школа бүдүн суурга аажок ажыктыг кылдыр туттунган.

Үстүнде ийи кадында өөредилге класстарының өрээлдерин үениң негелдезинге дүүштүр кылдыр дерип каан. Чаа өөредилге дериг-херекселдери ам-даа немежир. ТР-ниң өөредилге сайыды П.А.Морозов школага белек кылдыр компьютер экеп берген. Компьютер класзын ажыдарының баазасы салдынып эгелээн.

Рынок экономиказынче шилчилгелиг бо ырма сынчыг берге үеде көдээ суурга чаа школа тудуп бергени — ат-сураглыг сайгарлыкчы В.Ч.Белчитке удурткан тудугчуларның кайгамчыктыг маадырлыг чоруу-дур. Ол дээрге берт-дагжыларга үнелеп четпес белек-тир.

Чаа школаны камныг эдилеп, эки өөренирин, бажыг сагылгачурумнуг болурун тудугчулар школачыларга чагааннар.

Дайынчы ДАМБА-ХУУРАК.

Бокс

ТӨЛЕПТИГ БОЛГАННАР

ТР-ниң бокска 5 дакпыр чемпиону бүгү-россий маргылдаларының шаңналдыг черлериниң каш дакпыр эдилекчизи, спорт мастеринге кандидат, ТР-ниң алдарлыг ажылдакчызы, тренер-башкы Александр Чоодуевич Биче-оолга алдар болдунган элээди оолдар аразына республиканың бокс маргылдаазының ажыдышкынына кожуун чагыргазының даргазының оралакчызы О.Ч.Сырат, А.Биче-оолдун тренери Г.Ананкин, кол судья Илья Шивит-Хуурак, делегей чергелиг судья Семен Монгуш, алдарлыг боксернун чоок төрели Чечек Дажываа аныяк боксерларга байыр чедирип, чедишкениң күзүннер О.Ч.Сырат кожуун чагыргазының өмүнээзинден А.Ч.Биче-оолга суй белекти берген.

Президентиниң төлээзи А.Монгуш ТР-ниң Чазаның байыр чедирген бижин номчааш, Александр Биче-оолга тывыскан.

Маргылдаага Бай-Тайга, Каа-Хем, Таңды, Эрзин, Тес-Хем кожууннарда, Ак-Довурак, Кызыл хоорайлардан 111 аныяк боксерлар киришкеннер.

Игорь ДАМДАК.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ИЗИГ СУГ, ЧЫЛЫГ ЭНЕРГИЯЗЫ АЖЫГЛАП ТУРАРЛАРГА ДЫҢНАДЫҢ

РФ-тиң Чазаның 1998 чылдың август 8-те № 887 доктаалына үндезилээш, чуртталга болгаш коммунал ачы-дузалары дээш төлевирге акша дузаламчызы (субсидия) алыр эргелиг хамаатылар (ажылдап турар кижиниң өг-бүлениң бир кежигүнүнге онааштыр бир айда ортумак орулгазы 1848 рубльден, а пенсионерлерниң болгаш студентилерниң — 1749 рубльден эвээш болза) ап болурун "Тываэнерго" ААН дыңнадып тур. Айтырар чери "Жилье" септелге-ажыггал бүдүрүлгези.

Субсидия алырын кылдыртпаан хамаатылар чылыг энергиязы дээш өртекти ниити үндезин езугаар төлээр апаар.

Бир айдан ажыг өрелиг хереглекчилер чуртталга болгаш коммунал ачы-дузалары дээш төлевирни төлөвүс болза, амгы күштүг хоойлужудулга дүүштүр күсөдир хуудустар езугаар өңчүзүн хавыргаш, машиназын, гаражын, дачазын саткаш, тыртып алыр азы шалыңдан, пенсиязындан, стипендиязындан тыртып алыр.

Хууда чарлал

Диин, шээр мал, ангор өшкү, чылыг мал, сарлык дүктерин, аът, сарлык кудуруктарын улуг өртект-биле доктаамал хүлээп ап турар бис.

Адреси: Чадаана хоорай, Набережная 12/2.

"Шын" солун дамчыштыр

Бистиң ынак ачавыс, кырган-ачавыс Сайды Бопуу Сендиевичини сөөлгү орукче үдээринге моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүскен чонувуска, кады төрөөннеринге, төрелдеривиске, кады ажылдап чораан эш-өөрүнге, кудаларывыска четтирдивис.

Аалының ишти, оолдары, кенээттери, уйнуктары.

Тыва Республиканың ИХЯ-зы ТР-ниң ОШАЧКИ эргелелиниң начальниги, милицияның полковниги Эрес-оол Ооржаквич Хаажыкка оон улуг хазы

Калбак-оол Ооржаквич
ХААЖЫКТЫҢ

мөчээни-биле оон төрелдеринге, чоок кижилеринге ханы кажыдалды илередип тур.

ШЫН

Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазак болгаш "Шын" солун редакциязының коллектив.

Кол редактор

Светлана МОНГУШ

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ:

К. Саг, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, А. Монгуш,
С. Хертек, Т. Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнун оралакчызы — 3-33-91.

КИДИСТЕР:

Нюстиел-политиктиг кидистер — 3-39-15,

үлетпүр болгаш медээлер кидистери — 3-34-98, компьютер өрээли — 3-36-82,

бухгалтерия — 3-41-16;

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солунну "Шын" солун редакциязының компьютер төвүнге өрзөн болгаш чыскааган. Неделяда үш катап үнер. Хем-чээли 2 парламал ама.

Тираж 5634.

Чагыг 6.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

— Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулгазының чорудулгазына контроль болгаш бүрүткелниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация куркомитетиниң типографиязына парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүштейн барып болур. Айыгтыгган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харылынар.